Recomandările CCBE privind protejarea confidenţialităţii clienţilor în contextul activităţilor de supraveghere

28/04/2016

Conseil des barreaux europeens
Consiliul Barourilor şi al Societăţilor de Drept din Europa
Association internationale sans but lucratif

Rue Joseph II, 40 /8 - 1000 Bruxelles
T. : +32 (0)2 234 65 10
Email: ccbe@ccbe.eu - www.ccbe.eu

SUMAR EXECUTIV

"Obligaţia avocatului de a respecta confidenţialitatea serveşte atât intereselor administrării justiţiei, cât şi intereselor clientului. În consecinţă, aceasta trebuie să beneficieze de o protecţie specială din partea statului. "

- Codul deontologic al CCBE, articolul 2.3

Scopul prezentului document este de a informa legislatorii şi factorii decizionali în privinţa standardelor care trebuie respectate pentru a asigura că principiile esenţiale ale secretului profesional şi privilegiului profesiei juridice nu sunt subminate de practici ale statului ce implică interceptarea comunicărilor şi accesul la datele avocaţilor în scopul supravegherii şi/sau al aplicării legii.

Partea I evidenţiază sensul şi domeniul de aplicare a confidenţialităţii datelor clientului, prin prezentarea acestui concept în contextul drepturilor consfinţite prin legislaţia UE şi Convenţia europeană a drepturilor omului, şi al abordării adoptate de instanţele europene. Documentul de faţă demonstrează că atât Convenţia, cât şi legislaţia UE protejează confidenţialitatea comunicărilor între avocaţi şi clienţii acestora, iar instanţele europene şi alte organisme europene relevante îi acordă, la rândul lor, o importanţă deosebită. Confidenţialitatea nu este văzută numai ca o datorie a avocatului, ci şi ca un drept fundamental al clientului. Fără garanţia confidenţialităţii nu poate exista încredere, iar aceasta este esenţială pentru funcţionarea adecvată a procesului de administrarea a actelor de justiţie şi a statului de drept.

Recomandările cuprinse în Partea II a prezentului vizează asigurarea respectării acestui principiu, precizând următoarele condiţii principale:

1. **Principiul general:** orice act de supraveghere directă sau indirectă întreprins de stat trebuie să se înscrie în limitele principiilor statului de drept, cu respectarea principiului că orice date şi comunicări protejate de privilegiul profesiei juridice şi de obligaţia păstrării secretului profesional sunt inviolabile şi nu pot face obiectul interceptării sau supravegherii.

2. **Nevoia de control legislativ:** activităţile de supraveghere trebuie reglementate cu un grad adecvat de detaliere prin legislaţie primară care trebuie să prevadă în mod explicit protecţia comunicărilor între avocat şi client. De asemenea, în cazul externalizării activităţilor de

supraveghere către persoane private, guvernul trebuie să deţină întotdeauna controlul deplin asupra întregului proces de supraveghere. Decriptarea datelor poate fi permisă numai dacă este definită în mod legal, în urma unui proces adecvat şi a unei autorizări judiciare prealabile.

3. **Amploarea admisă a interceptărilor:** numai comunicările care nu se încadrează în categoria secretului profesional sau privilegiului profesiei juridice pot fi interceptate. Niciun sistem nu protejează comunicările în cazul în care avocatul este implicat în punerea la cale a unei activităţi infracţionale. Obiectivul este asigurarea inviolabilităţii materialelor care intră sub incidenţa confidenţialităţii relaţiei avocat-client. Prin urmare, mandatul de interceptare a comunicărilor cu un avocat nu ar trebui eliberat decât dacă există dovezi indiscutabile cu privire la faptul că materialul a cărui interceptare se vizează nu va fi protejat prin privilegiul profesiei juridice sau prin secretul profesional.

4. **Supraveghere judiciară independentă:** în cazul comunicărilor cu avocaţii, este esenţial să se obţină autorizarea judiciară înainte de impunerea oricărei măsuri de interceptare. În plus, este necesară asigurarea supervizării în toate etapele măsurilor de supraveghere, supervizare efectuată de un organ judiciar independent, care are competenţa de a stopa interceptarea şi/sau de a distruge materialele interceptate. În acest scop, organul de supraveghere trebuie să aibă, prin lege, competenţele necesare pentru a lua decizii aplicabile în practică.

5. **Valorificarea interceptărilor:** orice material interceptat şi obţinut în lipsa autorizării judiciare (prealabile) şi cu încălcarea confidenţialităţii clientului trebuie considerat inadmisibil de către instanţă şi se impune distrugerea acestuia. Orice material obţinut în mod legal ar trebui să fie admisibil ca probă.

6. **Căi de atac şi sancţiuni:** este necesar ca avocaţii şi clienţii acestora care au făcut obiectul supravegherii ilegale să aibă la dispoziţie căi de atac şi să se introducă un sistem de sancţiuni. Avocaţii şi clienţii acestora au dreptul de a fi informaţi în legătură cu datele colectate ca rezultat al supravegherii directe sau indirecte, odată ce a fost divulgat faptul că au fost instituite măsuri de supraveghere.

CUPRINS

SUMAR EXECUTIV 1
INTRODUCERE 4
PARTEA I: SECRETUL PROFESIONAL ŞI PRIVILEGIUL PROFESIEI JURIDICE – SENS ŞI DOMENIU DE APLICARE 6
PARTEA II: RECOMANDĂRI CCBE 15
1. Principiul general 15
2. Nevoia de control legislativ 15
2.1 Toate activităţile de supraveghere trebuie reglementate cu un grad adecvat de detaliere (de exemplu, “securitatea naţională” trebuie definită în mod clar) şi de transparenţă. 15
3. Amploarea admisă a interceptărilor 16
3.1 Numai comunicările care nu se încadrează în categoria secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice pot fi interceptate. 16
4. Supraveghere judiciară şi independentă 17
4.2 Controlul de supervizare trebuie încredinţat unui organ judiciar. 18
4.4 Este necesară o autorizare preliminară externă şi, dacă este necesar, şi condiţionată a impunerii măsurii de interceptare. 19
4.6 Organul sau organele de supraveghere trebuie să primească sarcina asigurării că măsurile de supraveghere nu încalcă privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional. 20
5. Valorificarea interceptărilor 21
5.2 Orice material interceptat în mod legal ar trebui să fie utilizat doar pentru scopul pentru care s-a acordat autorizaţia de către organul de supraveghere. 22
5.3 În situaţia în care un material interceptat este considerat ca fiind ilegal, trebuie solicitată distrugerea acestuia. 22
6. Căi de atac şi sancţiuni 22
6.3 Odată ce măsurile de supraveghere devin cunoscute, avocaţii şi clienţii care au făcut obiectul acestor măsuri trebuie să aibă posibilitatea să conteste legalitatea acestor măsuri în faţa unui judecător. 22
6.4 Toate autorităţile guvernamentale în cazul cărora s-a constatat că au efectuat activităţi de supraveghere ilegale ar trebui să fie pasibile de impunerea unor sancţiuni. 23
CONCLUZIE 24
Evoluţie – Acţiuni CCBE în legătură cu supravegherea 24
Bibliografie 26

INTRODUCERE

În ultimii ani, CCBE a exprimat îngrijorări majore[1] în legătură cu dezvăluirile referitoare la metodele de lucru ale serviciilor naţionale de informaţii. Aceste îngrijorări se referă în special la faptul că organismele de stat au competenţe de anchetă secrete şi/sau controlate insuficient şi utilizează tehnologii de interceptare şi urmărire foarte sofisticate şi avansate pentru a accesa date din comunicările cetăţenilor, într-un mod generalizat, pe scară largă, fără se bazeze pe suspiciuni. Deşi pot aduce beneficii în combaterea terorismului şi crimei organizate, aceste tehnologii creează noi probleme specifice care trebuie abordate, în special în ceea ce priveşte caracterul legal al ingerinţei în drepturile fundamentale ale omului.

Această ingerinţă devine deosebit de periculoasă atunci când guvernele accesează date şi comunicări cărora le-a fost acordată o protecţie specială prin lege. Evident, este situaţia comunicărilor între avocaţi şi clienţii acestora. În toate statele membre ale Uniunii Europene, legea oferă protecţie împotriva dezvăluirii informaţiilor comunicate între avocat şi client în condiţii de confidenţialitate. Fără această protecţie, este subminată însăşi funcţionarea statului de drept.

Ar putea fi afectate mai ales accesul la justiţie, dreptul la un proces echitabil şi dreptul la viaţă privată. Aceste drepturi sunt protejate în numeroase documente juridice interne şi internaţionale, printre care se numără Convenţia Europeană a Drepturilor Omului (ECHR) şi Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene. Subminarea confidenţialităţii comunicării avocat-client – indiferent dacă această confidenţialitate se bazează pe conceptul de secret profesional sau (aşa cum se întâmplă în unele jurisdicţii) pe privilegiul profesiei juridice – înseamnă încălcarea obligaţiilor internaţionale, negarea drepturilor acuzatului şi compromiterea generală a caracterului democratic al statului.

Acest aspect a fost recunoscut de către diferite organisme internaţionale. Parlamentul European, de exemplu, a adoptat în octombrie 2015 o rezoluţie referitoare la măsuri subsecvente [2] în legătură cu supravegherea electronică de masă a cetăţenilor UE în care se subliniază că drepturile cetăţenilor UE trebuie protejate împotriva oricărei supravegheri a comunicărilor confidenţiale cu avocaţii. În plus, Parlamentul European a solicitat în mod explicit Comisiei Europene să adopte o comunicare în această privinţă[3]. În plus, în 2015, Consiliul Europei a adoptat şi a dat publicităţii mai multe lucrări pe această temă. Adunarea Parlamentară a adoptat o rezoluţie[4] în care a evidenţiat faptul că interceptarea comunicărilor privilegiate ale avocaţilor reprezintă o ameninţare la adresa drepturilor fundamentale, în special a dreptului la viaţă privată şi a dreptului la un proces echitabil. Comisia de la Veneţia a dat publicităţii o versiune actualizată[5] a unui raport anterior privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate şi informaţii în care se recunoaşte că, în ceea ce priveşte comunicările avocat-client, trebuie asigurată o protecţie ridicată care să includă garanţii procedurale şi supraveghere externă puternică. În sfârşit, Comisarul pentru Drepturile Omului a subliniat într-un document de discuţie[6] că

---

1 Declaraţia CCBE privind supravegherea electronică de masă de către organismele guvernamentale (inclusiv datele avocaţilor europeni) 2013; Studiu comparativ efectuat de CCBE în legătură cu supravegherea guvernamentală a datelor avocaţilor în Cloud, 2014; Avocaţii europeni salută acţiunea Parlamentului European împotriva supravegherii electronice de masă, 2014; Scrisoare către Parlamentul Poloniei în legătură cu proiectul de lege privind modificările aduse legii privind instituţia poliţiei şi altor legi în legătură cu hotărârea Tribunalului Constituţional al Poloniei din 30 iulie 2014. 2016; Scrisoarea CCBE către James Brokenshire MP, ministru pentru imigraţie şi securitate în cadrul guvernului Regatului Unit, 2015; Curtea olandeză menţine hotărârea instanţei inferioare prin care este interzisă supravegherea comunicărilor avocaţilor, după intervenţia de succes a CCBE, 2015; CCBE a intervenit înaintea Consiliului Constituţional al Franţei pentru a apăra confidenţialitatea comunicărilor între avocaţi şi clienţii acestora, 2015.

2 Rezoluţia Parlamentului European "Măsuri luate în urma rezoluţiei Parlamentului European din 12 martie 2014 privind supravegherea electronică în masă a cetăţenilor UE", 29 octombrie 2015.

3 Ibid. §43.

4 Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Rezoluţia 2045, 21 aprilie 2015. §4.

5 Comisia de la Veneţia din cadrul Consiliului Europei, 'Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate şi a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informaţii care folosesc interceptarea semnalelor ', 2015, §18 şi 106.

6 Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, 'Supravegherea democratică şi eficientă a serviciilor naţionale de securitate', document de discuţie, Consiliul Europei, 2015, 27.

interceptarea comunicărilor între avocaţi şi clienţii acestora poate submina egalitatea de mijloace a părţilor şi dreptul la un proces echitabil.

Deşi importanţa acestui principiu nu poate fi contestată, în prezent principiul este serios ameninţat. Ultimele evenimente din diferite ţări europene compromit protecţia acordată în mod tradiţional secretului profesional şi privilegiului profesiei juridice de către statele democratice.[7]

Scopul prezentului document este de a informa legislatorii şi decidenţii în legătură cu standardele care trebuie respectate pentru a asigura că principiile esenţiale ale secretului profesional şi privilegiului profesiei juridice nu sunt subminate de practici ale statului ce implică interceptarea comunicărilor şi accesul la datele avocaţilor în scopul supravegherii şi/sau al aplicării legii.

Prezentul document nu îşi propune stabilirea unei abordări europene, recunoscând atât faptul că există diferenţe importante între privilegiul profesiei juridice şi secretul profesional, cât şi faptul că pot exista diferenţe în înţelegerea naturii şi domeniului de aplicare a secretului profesional în diferite jurisdicţii. Cu toate acestea, oricare ar fi abordarea specifică a diferitelor jurisdicţii, toate statele membre ale Consiliului Europei au obligaţia de a respecta Convenţia europeană a drepturilor omului (ECHR) şi, în plus, statele membre ale Uniunii Europene au obligaţia de a respecta prevederile legislaţiei UE. Prin urmare, abordarea adoptată de prezentul document este să efectueze o analiză a abordării Curţii Europene a Drepturilor Omului (CEDO) şi a Curţii de Justiţie a Uniunii Europene (CJUE), pentru a distinge standardele minime care se aplică în întreaga Europă. Desigur, se acceptă faptul că anumite jurisdicţii pot aplica standarde care depăşesc aceste standarde minime.

Pentru scopurile prezentului document, termenii "stat" sau “guvern” sunt în mod deliberat utilizaţi de o manieră largă şi imprecisă, deoarece aceşti termeni pot face referire la guvernul naţional, la diferite niveluri ale guvernului (federal, de stat sau local), la agenţii guvernamentale, autorităţi fiscale, agenţii independente care îndeplinesc atribuţii publice, poliţie, parchet, servicii de informaţii etc. Recomandările vizează accesul statului sub toate formele sale şi manifestări privind datele şi comunicările între avocaţi şi clienţi.

---

[7] În Franţa, de exemplu, legea recent adoptată privind informaţiile *(loi sur le renseignement)* ar permite agenţiilor de informaţii să folosească tehnici de spionaj mai ample ca niciodată şi să aibă acces la metadatele privind toate comunicările (inclusiv cele între avocaţi şi clienţii acestora). În Olanda– în urma unei plângeri împotriva statului olandez depuse în iunie 2015 de către o firmă de avocatură cu sprijinul CCBE – instanţa a solicitat guvernului să stopeze orice supraveghere a comunicărilor avocaţilor până în momentul în care poate să pună la dispoziţie garanţii suficiente, inclusiv supraveghere independentă, ambele măsuri fiind considerate insuficiente. În Polonia, Parlamentul a adoptat recent modificări ale Legii privind instituţia poliţiei şi ale altor legi privind serviciile secrete de stat, în special în legătură cu reglementarea supravegherii datelor şi păstrării datelor. Aceste modificări au intrat în vigoare la data de 7 februarie 2016 şi cuprind dispoziţii ce prevăd accesul fără rezerve la informaţiile protejate prin secret profesional. În sfârşit, prima formă a proiectului de lege privind competenţele de investigare din Marea Britanie a fost denunţat ca reprezentând o ameninţare la adresa secretului profesional de către Barourile şi Societăţile de avocatură din Marea Britanie, deoarece ar acorda acces larg la informaţiile confidenţiale privind clientul, fără a oferi o protecţie legală privilegiului profesiei juridice, limitându-se la un „cod de practică” fără valoare de lege. Versiunile ulterioare, care includ măsuri de protecţie în textul legii, au fost criticate pentru că nu oferă un nivel adecvat de protecţie.

PARTEA I: SECRETUL PROFESIONAL ŞI PRIVILEGIUL PROFESIEI JURIDICE – SENS ŞI DOMENIU DE APLICARE

Secretul profesional şi privilegiul profesiei juridice

Eficienţa avocaţilor atunci când apără drepturile clienţilor depinde de existenţa unei încrederi în legătură cu respectarea confidenţialităţii comunicărilor dintre avocat şi client. Acest aspect este recunoscut de secole pe întregul teritoriu al Europei. Practic, fără această garanţie, există pericolul ca, pe de o parte, clientul să nu aibă încrederea necesară[8] pentru a face dezvăluiri complete şi sincere avocaţilor săi şi, pe de altă parte, avocatul să nu dispună de informaţii suficiente (ce ar putea fi importante) care să-i permită să ofere clientului servicii de consiliere complete şi cuprinzătoare şi să îl reprezinte eficient. Fără această încredere, clientul nu ar putea avea siguranţa că poate face dezvăluiri complete şi sincere avocatului său, aspect esenţial pentru a oferi servicii de consiliere şi asistenţă juridică complete şi adecvate, constituind, prin urmare, o garanţie esenţială pentru un proces echitabil.

Din cauza acestui imperativ la nivel de politici, toate ţările europene au prevederi legislative în scopul asigurării protejării dreptului şi îndatoririi avocatului de a păstra confidenţialitatea datelor clienţilor săi. În unele jurisdicţii din Europa, această garanţie este oferită prin plasarea comunicărilor în cauză sub protecţia privilegiului profesiei juridice, iar în alte jurisdicţii prin considerarea comunicărilor drept secrete profesionale. Însă ambele abordări urmăresc acelaşi scop: protejarea informaţiilor generate în cadrul relaţiei avocat-client pentru a oferi sau a primi servicii de consiliere juridică (atât în proceduri contencioase, cât şi necontencioase) şi/sau reprezentare în orice acţiuni în justiţie, indiferent că sunt în materie civilă sau penală.

Deşi scopul prezentului document nu constă în analiza detaliată a privilegiului profesiei juridice şi a secretului profesional, este util să înţelegem abordarea generală amplă în cazul fiecărui concept.[9]

Conceptul de privilegiu al profesiei juridice oferă comunicărilor între avocat şi client privilegiul confidenţialităţii care aparţine clientului. Din relaţia avocat-client decurge obligaţia avocatului de a păstra în condiţii de confidenţialitate toate comunicările dintre el şi client care au legătură cu atribuţiile sale, conform instrucţiunilor primite de la client, cu excepţia cazului în care clientul renunţă la această confidenţialitate. Această obligaţie civilă devine o obligaţie deontologică. Cu toate acestea, este important să înţelegem că privilegiul nu se aplică acelor comunicări care nu au legătură cu relaţia dintre client, în calitate de client, şi avocat, în calitate de avocat al clientului. De exemplu, nu se aplică acelor comunicări dintre o persoană şi un avocat care acţionează în calitate de avocat al clientului în anumite chestiuni care nu se înscriu în relaţia profesională. Iată un exemplu clar: un avocat este implicat în apărarea unui client într-o cauză penală, acesta din urmă fiind acuzat de săvârşirea unui jaf la o bancă sau a unui act de terorism, însă, în situaţia în care avocatul este complicele clientului în ceea ce priveşte punerea la cale a jafului sau a actului de terorism, este evident că respectivele comunicări nu pot intra sub incidenţa secretului profesiei juridice. În unele jurisdicţii de drept comun, această situaţie este de obicei numită „excepţie de inechitate”, deşi este important să menţionăm că nu este vorba cu adevărat despre o excepţie: este mai degrabă o chestiune care nu intră de la bun început sub incidenţa privilegiului profesiei juridice.

---

[8] CEDO, *Andre împotriva Franţei* (18603/03), 2008, §41: "*secretul profesional [...] este baza relaţiei de încredere dintre un avocat şi clientul acestuia.*"

[9] O discuţie completă se găseşte în următoarele rapoarte: 'Raport privind secretul profesional, confidenţialitatea şi privilegiul profesiei juridice în cele nouă state membre ale Comunităţii Europene', CCBE, D.A.O. Edward, Q.C., 1976; 'Actualizarea raportului Edward privind secretul profesional, confidenţialitatea şi privilegiul profesiei juridice în Europa', CCBE, 2003; 'Profesioniştii din domeniul juridic reglementaţi şi privilegiul profesional în Uniunea Europeană, Spaţiul Economic European şi Elveţia în alte jurisdicţii europene', CCBE, John Fish, 2004; *Privilegiul profesiei juridice şi jurisprudenţa europeană,* CCBE, Georges-Albert Dal (editor), 2010.

Atunci când baza este secretul profesional, obligaţia de a păstra confidenţialitatea comunicărilor este absolută. Este o obligaţie ce îi revine în mod direct avocatului şi la care, în majoritatea jurisdicţiilor, clientul nu poate renunţa. În unele jurisdicţii, secretul profesional are statut constituţional, vizând garantarea drepturilor fundamentale, precum dreptul fundamental la viaţă privată, dreptul la secretul comunicărilor, dreptul la apărare şi la un proces echitabil. În unele jurisdicţii, încălcarea secretului profesional de către avocat constituie infracţiune, este legiferată în Codul penal, iar dezvăluirea informaţiilor protejate de secretul profesional poate fi sancţionată prin pedeapsa cu închisoarea. În ciuda acestor diferenţe importante, similaritatea dintre conceptul de secret profesional şi cel de privilegiu al profesiei juridice constă în faptul că acestea nu se aplică într-o cauză în care avocatul este implicat, împreună cu clientul, în punerea la cale a unei activităţi criminale.

Fără confidenţialitate nu există proces echitabil

În majoritatea sistemelor juridice se consideră că în cazul în care unui cetăţean i se refuză dreptul de a i se garanta confidenţialitatea, respectiv dreptul de a fi protejat împotriva dezvăluirii comunicărilor pe care le are cu avocatul său, este posibil să i se refuze şi accesul la consiliere juridică şi justiţie. Astfel, secretul profesional şi privilegiul profesiei juridice sunt considerate instrumente prin care se poate asigura accesul la justiţie şi menţinerea statului de drept. Într-adevăr, CEDO a corelat în mod repetat respectarea secretului profesional şi a privilegiului profesiei juridice cu respectarea articolelor 6 şi 8 din ECHR. În primul rând, Curtea a considerat că *"dreptul unui acuzat de a comunica cu avocatul său în lipsa oricărei alte persoane face parte din cerinţele de bază ale unui proces echitabil într-o societate democratică şi derivă din articolul 6 alineatul 3 (c) din Convenţie"*[10]. De asemenea, Curtea a afirmat că *"dreptul oricărei persoane la un proces echitabil"*[11] depinde de *"relaţia de încredere dintre [avocat şi client]"*. În al doilea rând, Curtea a evidenţiat în repetate rânduri că subminarea secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice poate reprezenta o încălcare a articolului 8 care protejează dreptul la respectarea vieţii private şi de familie. Într-adevăr, articolul *"permite o protecţie mai puternică a schimburilor de informaţii dintre avocaţi şi clienţii acestora*[12]*"*. Curtea continuă: *"acest lucru este justificat prin faptul că avocaţilor li se atribuie un rol fundamental într-o societate democratică, acela de a apăra părţile la litigiu. Cu toate acestea, este imposibil să ducă la îndeplinire această sarcină esenţială dacă nu pot să garanteze celor pe care îi apără că schimburile lor de informaţii vor rămâne confidenţiale"*.

Mai mult, în legislaţia UE, articolul 4 al Directivei privind dreptul de a avea acces la un avocat (Directiva 2013/48/UE) prevede:

"Statele membre respectă confidenţialitatea comunicării dintre persoanele suspectate sau acuzate şi avocatul lor în exercitarea dreptului de a avea acces la un avocat prevăzut în prezenta directivă. O astfel de comunicare include întrevederi, corespondenţă, conversaţii telefonice şi alte forme de comunicare permise în temeiul dreptului intern."

Trebuie evidenţiat faptul că obligaţia statelor membre de a respecta confidenţialitatea este una absolută. Deşi domeniul de aplicare al directivei este limitat la dreptul penal, articolul 4 reflectă principiul inviolabilităţii secretului profesional şi privilegiului profesiei juridice.

În această privinţă, punctul 34 al Preambulului Directivei 2013/48/EU nu este concordant cu termenii clari ai articolului 4, citat mai sus.

În special, punctul 34 al Preambulului afirmă *"Prezenta directivă [2013/48/EU] ar trebui să nu se aplice*

---

[10] CEDO, S. împotriva *Elveţiei* (12629/87), 1991, §48. A se vedea, de asemenea, CEDO, *Domenichini împotriva Italiei* (15943/90), 1996, §39; CEDO, *Öcalan împotriva Turciei* (46221/99), 2005, §1333; CEDO, *Moiseyev împotriva Rusiei* (62936/00), 2008, §209; CEDO, *Campbell împotriva Regatului Unit* (13590/88), 1992, §§ 44-48.

[11] CEDO, *Michaud împotriva Franţei* (12323/11), 2012, §117-8.

[12] Ibid.; a se vedea, de asemenea, CEDO, *Kopp împotriva Elveţiei* (23224/94), 1998.

unei încălcări a confidenţialităţii ocazionate de o operaţiune de supraveghere legală de către autorităţile competente. De asemenea, prezenta directivă ar trebui să nu aducă atingere activităţii care este desfăşurată, de exemplu, de către serviciile naţionale de securitate cu scopul de a proteja securitatea naţională, în conformitate cu articolul 4, alineatul (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) sau care intră sub incidenţa articolului 72 din TFUE, care prevede că titlul V privind spaţiul de libertate, securitate şi justiţie nu aduce atingere exercitării responsabilităţilor care revin statelor membre pentru menţinerea ordinii publice şi pentru apărarea securităţii interne".

Dimpotrivă, prevederile Directivei 2013/48/UE permit derogarea temporară numai în articolul 3 alineatele (5) şi (6) şi în articolul 5 alineatul (3). O astfel de derogare temporară se poate face în condiţiile respectării cerinţelor articolului 8 al directivei. În cazul în care sunt invocate motive care ţin de "securitatea naţională", ca excepţie sau justificare *per se,* această "excepţie" (în special lipsa unei definiţii clare care să precizeze ce anume constituie 'securitatea naţională' în sine) ar conduce la imposibilitatea persoanelor suspectate sau acuzate de a invoca eficient dreptul la confidenţialitatea comunicării cu avocatul lor.

Prin urmare, atunci când există un conflict, CJUE ar trebui să prefere termenii clari ai prevederilor articolului 4 al Directivei 2013/48/UE.

Jurisprudenţă

Curţile europene, atât cea din Luxemburg, cât cea din Strasbourg, au o jurisprudenţă vastă referitoare la secretul profesional şi la privilegiul profesiei juridice în care este evidenţiată importanţa acestor principii. Secretul profesional şi privilegiul profesiei juridice sunt consacrate şi în instrumentele juridice europene. În plus, toate statele membre ale Uniunii Europene recunosc faptul că secretul profesional sau privilegiul profesiei juridice reprezintă unul dintre obiectivele majore şi principiile de reglementare ale profesiei juridice, iar încălcarea acestora reprezintă în unele state membre ale UE nu doar o încălcare a unei obligaţii profesionale, ci şi o infracţiune. În plus, în Carta principiilor de bază ale avocatului european, Codul deontologic al avocatului european şi multe alte documente, CCBE prevede că secretul profesional şi privilegiul profesiei juridice se numără printre valorile fundamentale ale profesiei de avocat în Europa. Mai jos sunt prezentate mai detaliat deciziile esenţiale ale instanţelor europene, instrumentele juridice europene relevante, precum şi propriile documente ale CCBE.

Curtea de Justiţie a Uniunii Europene: speţa AM&S

În speţa *AM&S împotriva Comisiei*, Curtea de Justiţie a Uniunii Europene (CJUE) a recunoscut că păstrarea confidenţialităţii în legătură cu anumite comunicări între avocat şi client constituie un principiu general de drept, comun legislaţiilor tuturor statelor membre şi, prin urmare, un drept fundamental protejat de legislaţia comunitară.[13] Curtea a afirmat că *"orice persoană trebuie aibă posibilitatea, fără nicio constrângere, de a consulta un avocat a cărui profesie presupune acordarea de consiliere juridică independentă tuturor celor care au nevoie de aceasta*", şi că, prin urmare, confidenţialitatea anumitor comunicări între avocat şi client trebuie protejată.[14] Privilegiul profesiei juridice şi secretul profesional pot fi invocate nu doar de persoanele fizice, ci şi de companiile care ar putea face obiectul unei investigaţii a Comisiei, indiferent de statutul juridic al acestora. Acesta se aplică tuturor documentelor care ajung în mâinile avocatului sau ale clientului, precum şi tuturor comunicărilor care provin de la oricare dintre ei.

---

13 CJEUE (155/79), 1982, §16 şi 18.

14 Ibid. Deşi speţa *AM&S* s-a referit la inspecţii, în general, s-a recunoscut că principiile stabilite în această cauză se aplică şi cererilor de informaţii ale Comisiei. Speţa AM&S a avut ca punct de pornire o controversă referitoare la confidenţialitatea unei serii de documente găsite la sediul AM&S – o societate comercială din Marea Britanie – pe parcursul unei anchete cu privire la existenţa unui cartel. Compania a refuzat să prezinte anumite documente invocând faptul că este vorba despre comunicări scrise privilegiate între avocat şi client. Comisia Europeană a emis o decizie prin care a solicitat AM&S să pună la dispoziţie documentele respective.

Decizia CJUE a fost şi continuă să fie deosebit de importantă, întrucât a confirmat protejarea comunicărilor privilegiate (contestată până în 1978) şi a definit aria de aplicare a secretului profesional şi implicaţiile practice ale acestuia. CJUE a remarcat că secretul profesional şi privilegiul profesiei juridice sunt strâns legate de conceptul referitor la rolul avocatului de colaborator în administrarea justiţiei de către instanţe[15]. CCBE a intervenit în cauză în sprijinul reclamantei.

În speţa *AM&S*, CJUE a definit aria de aplicare a secretului profesional în sistemul Comunităţii Europene, pe baza tradiţiilor juridice comune statelor membre. A interpretat regulamentul 17 în sensul protejării confidenţialităţii comunicărilor scrise dintre un avocat şi clienţii săi, sub rezerva a două condiţii, introducând elemente ale acestei protecţii despre care s-a constatat că sunt comune legislaţiilor statelor membre din 1982, respectiv: (i) comunicările trebuie să aibă loc pentru şi în interesul drepturilor la apărare ale clientului, şi (ii) comunicările trebuie să fie întocmite de avocaţi independenţi care dispun de calificările necesare pentru a-şi practica profesia în orice ţară a SEE.

În ceea ce priveşte prima cerinţă, CJUE a subliniat că trebuie asigurată exercitarea deplină a drepturilor la apărare în contextul procedurilor de investigare derulate de Comisie şi că protecţia confidenţialităţii comunicărilor scrise între client şi avocat reprezintă un corolar esenţial al drepturilor la apărare. Aşadar, Curtea recunoaşte faptul că toate comunicările scrise transmise după iniţierea procedurilor trebuie protejate. Cu toate acestea, întrucât Comisia poate să declanşeze o investigaţie înainte de iniţierea formală a procedurii, Curtea a afirmat că – pentru a nu descuraja întreprinderile să solicite consiliere juridică cât mai repede – protejarea secretului profesional şi a privilegiului profesiei juridice se aplică şi pentru orice comunicare scrisă anterioară care are legătură cu obiectul procedurii. Consilierea juridică este considerată o etapă „pregătitoare" în cadrul apărării întreprinderii[16].

În baza celei de-a doua cerinţe stabilite în speţa *AM&S*, secretul profesional se aplică doar comunicărilor scrise întocmite de avocaţi independenţi care au dreptul să îşi practice profesia în unul dintre statele membre, indiferent dacă este sau nu vorba despre acelaşi stat membru în care îşi are domiciliul clientul.[17] Acest lucru înseamnă că, prin definiţie, comunicările ce implică avocaţi calificaţi în ţări terţe precum Statele Unite ale Americii nu sunt considerate privilegiate în temeiul regimului juridic din UE, chiar dacă avocaţii respectivi îşi au sediul în CE.

În plus, noţiunea de „avocat independent" nu cuprinde, în opinia Curţii, orice expert juridic care are obligaţii faţă de clientul său în baza unei relaţii de muncă. Curtea a constatat că această cerinţă, în legătură cu poziţia şi statutul consilierului juridic, se bazează pe „*conceptul conform căruia rolul avocatului este de a coopera în cadrul administrării justiţiei de către instanţe şi de a i se solicita să acorde, în condiţiile unei independenţe absolute, şi având în vedere interesele majore ale speţei în cauză, asistenţa juridică de care are nevoie clientul*".[18] În ciuda menţiunii că „*normele de etică profesională şi disciplină prevăzute şi aplicate în interes general de către instituţiile cărora le-a fost atribuită autoritatea necesară în acest scop*" sunt echivalentul protecţiei secretului profesional, Curtea a afirmat în speţa *AM&S* că, pe baza criteriilor comune găsite în legislaţiile naţionale ale statelor membre,

---

15 Ibid., §24: *În ceea ce priveşte cea de-a doua condiţie, ar trebui menţionat că cerinţa referitoare la poziţia şi statutul de avocat independent ce trebuie îndeplinită de către consilierul juridic care a întocmit comunicările scrise ce pot fi protejate se bazează pe conceptul conform căruia rolul avocatului este de a colabora în cadrul administrării justiţiei de către instanţe şi de a i se solicita să acorde, în condiţiile unei independenţe absolute şi având în vedere interesele majore ale speţei în cauză, asistenţa juridică de care are nevoie clientul. Echivalentul acestei protecţii este reprezentat de normele de etică profesională şi disciplină prevăzute şi aplicate în interes general de către instituţiile cărora le-a fost atribuită autoritatea necesară în acest scop. Acest concept reflectă tradiţiile juridice comune statelor membre, regăsindu-se, de asemenea, în ordinea juridică comunitară, după cum se arată la articolul 17 din Protocoalele privind Statutele Curţii de Justiţie CEE şi CEEA şi la articolul 20 din protocolul privind statutul Curţii de Justiţie CECO.*

16 Fordham International Law Journal, volumul 28, numărul 4, pagina 1009, 2004.

17 CJUE, *AM & S împotriva Comisiei* (155/79), §25. Limitele acestei protecţii urmează să fie stabilite prin trimitere la normele privind practicarea profesiei juridice prevăzute în Directiva 77/249/CEE a Consiliului din 22 martie 1977 de facilitare a exercitării efective de către avocaţi a libertăţii de a presta servicii (JO L 78/17) şi Directiva 98/5/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 16 februarie 1998 de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obţinut calificarea (JO L 77/36).

18 CJUE, *AM & S împotriva Comisiei* (155/79), §24 şi 27.

un document ce cuprinde sfaturi juridice, transmis între avocat şi client, este protejat împotriva dezvăluirii doar dacă avocatul este „independent", „*adică nu are obligaţii faţă de client în baza unei relaţii de muncă*".[19]

Cu toate acestea, unele ţări europene permit avocaţilor înregistraţi în cadrul unui barou sau al unei societăţi de drept să lucreze ca avocat intern pentru o societate comercială. În multe dintre aceste jurisdicţii, aceşti avocaţi se supun aceloraşi norme etice şi profesionale sau unora similare ca şi ceilalţi avocaţi şi se bucură de protecţia privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional, conform legislaţiei naţionale relevante.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

Dreptul la confidenţialitatea comunicărilor între avocat şi client, fie în baza articolului 8 „Dreptul la respectarea vieţii private şi de familie", fie în baza articolului 6 „Dreptul la un proces echitabil", este recunoscut şi în hotărârile CEDO.

Articolul 8 stabileşte în mod clar dreptul fiecărei persoane la respectarea corespondenţei. Protejează confidenţialitatea comunicărilor indiferent care este conţinutul corespondenţei în cauză şi indiferent ce formă ar avea acestea. Orice ingerinţă trebuie să fie în conformitate cu legea, să urmărească un scop legitim şi să fie o măsură necesară, într-o societate democratică, în vederea îndeplinirii scopului respectiv. Ultima cerinţă a fost avută în vedere de către Curte în numeroase decizii. Cu toate acestea, trebuie menţionat că, deşi dreptul prevăzut la articolul 8 în această privinţă este confirmat ca aplicabil în maniera descrisă mai sus, dreptul prevăzut la articolul 6 nu este confirmat.

Jurisprudenţa CEDO referitoare la confidenţialitatea comunicării între client şi avocat este foarte bogată şi s-a dezvoltat în mod constant de-a lungul anilor. Facem trimitere la câteva decizii esenţiale ce prevăd principiile generale ce trebuie respectate atunci când este vorba despre relaţia avocat-client:

- *"(...) Dacă un avocat nu poate să se consulte cu clientul său şi să primească instrucţiuni confidenţiale de la acesta fără o astfel de supraveghere, asistenţa pe care o oferă îşi pierde o mare parte din utilitate, în condiţiile în care rolul Convenţiei este de a garanta drepturile practice şi efective (...)."*[20]

- *"Interceptarea conversaţiilor dintre avocat şi clientul acestuia subminează în mod incontestabil secretul profesional, care constituie baza relaţiei de încredere dintre aceştia"*[21]

- *"(...) în această privinţă, trebuie reamintit faptul că, atunci când este implicat un avocat, încălcarea secretului profesional poate avea repercusiuni asupra administrării adecvate a justiţiei şi prin urmare asupra drepturilor garantate de articolul 6 din Convenţie. (...)".*[22]

- *"Mai presus de orice, în practică, este cel puţin uimitor cum această sarcină ar trebui atribuită unui funcţionar al departamentului juridic al Oficiului Poştal care este membru al guvernului, fără supravegherea unui judecător independent, în special în domeniul sensibil al relaţiilor confidenţiale dintre un avocat şi clienţii săi, care vizează direct drepturile la apărare."* [23]

În speţa *Foxley împotriva Regatului Unit*[24]*,* care prezintă un interes deosebit în ceea ce priveşte comunicările între avocaţi şi clienţi, Curtea a hotărât că a avut loc o încălcare a articolului 8 prin

---

19 Ibid.

20 CEDO, S. împotriva *Elveţiei* (12629/87), 1991, §48.

21 CEDO, *Pruteanu împotriva României* (30181/05), 2015, §49. [traducere neoficială]

22 CEDO, *Niemietz împotriva Germaniei* (13710/88), 1992, §37.

23 CEDO, *Kopp împotriva Elveţiei* (23224/94), 1998, §74.

24 CEDO, *Foxley împotriva UK* (33274/96), 2000.

interceptarea corespondenţei între reclamantă şi avocaţii săi. În această cauză, Curtea a evidenţiat necesitatea unor garanţii eficace[25] care să asigure încălcarea minimă a dreptului la respectarea corespondenţei şi a reamintit, de asemenea, că relaţia avocat-client este, în principiu, privilegiată, iar corespondenţa în acest context, oricare ar fi scopul ei, se referă la aspecte private şi confidenţiale:

"43. Curtea reaminteşte că noţiunea de necesitate implică faptul că ingerinţa este determinată de o necesitate socială presantă şi, în special, este proporţională cu scopul legitim urmărit. Atunci când se stabileşte dacă o ingerinţă este „necesară într-o societate democratică", se aplică marja de apreciere a statului (a se vedea hotărârea din speţa Campbell împotriva Regatului Unit din 25 martie 1992, seria A nr. 233, p. 18, § 44). De asemenea, se observă că în domeniul examinat - ascunderea activelor societăţii falimentare în detrimentul creditorilor săi – autorităţile pot considera că este necesar să recurgă la interceptarea corespondenţei societăţii falimentare pentru a identifica şi a urmări sursele venitului. Cu toate acestea, implementarea măsurilor trebuie însoţită de garanţii adecvate şi eficace care să asigure încălcarea minimă a dreptului la respectarea corespondenţei. Acest lucru este în special valabil atunci când, aşa cum este cazul şi în speţa de faţă, corespondenţa cu consilierii juridici ai societăţii falimentare poate fi interceptată. Curtea constată în această privinţă că relaţia avocat-client este, în principiu, privilegiată, iar corespondenţa în acest context, indiferent care este scopul acesteia, se referă la aspecte de natură privată şi confidenţială (hotărârea Campbell menţionată mai sus, pp. 18-19, §§ 46 şi 48)".

În speţa *Michaud împotriva Franţei,* Curtea a afirmat:

"118. Rezultă că, dacă articolul 8 protejează confidenţialitatea oricărei "corespondenţe" între persoane, acesta conferă o protecţie mai puternică schimburilor de informaţii dintre avocaţi şi clienţii acestora. Acest lucru este justificat prin faptul că avocaţilor li se atribuie un rol fundamental într-o societate democratică, acela de a apăra părţile la litigiu. Cu toate acestea, este imposibil să ducă la îndeplinire această sarcină esenţială dacă nu pot să garanteze celor pe care îi apără că schimburile lor de informaţii vor rămâne confidenţiale. Este în joc relaţia de încredere dintre aceştia, esenţială pentru realizarea aceste misiuni. De aceasta depinde, de asemenea, în mod indirect, dar necesar, dreptul oricărei persoane la un proces echitabil, inclusiv dreptul persoanelor acuzate de a nu se autoincrimina.

"119. Această protecţie sporită conferită de articolul 8 confidenţialităţii relaţiilor avocat-client şi motivele pe care se bazează, determină Curtea să constate că, din această perspectivă, privilegiul profesiei juridice, care impune înainte de toate anumite obligaţii avocaţilor, este în mod special protejat de acest articol."

În speţa *R.E. împotriva Regatului Unit*[26]*,* CEDO, constatând o încălcare a articolului 8 din convenţie ca urmare a supravegherii unui interviu avocat-client care a avut loc într-o secţie de poliţie, a afirmat:

" Prin urmare, Curtea consideră că supravegherea unei consultări juridice reprezintă un grad extrem de ridicat de intruziune în dreptul persoanei la respectarea vieţii private şi a corespondenţei; mai mare decât gradul de intruziune din speţele [27] şi chiar Bykov[28]. Prin urmare, se aşteaptă că în aceste cazuri se vor aplica aceleaşi garanţii pentru protejarea persoanelor împotriva ingerinţei arbitrare în drepturile prevăzute la articolul 8, după cum s-a solicitat în cauzele referitoare la interceptarea comunicărilor, cel puţin în măsura în care aceste principii pot fi aplicate formei de supraveghere respective."

Tendinţa CEDO a fost de a aborda chestiunea interceptării comunicărilor avocat-client din perspectiva dreptului la respectarea comunicărilor prevăzut la articolul 8, deşi acordă comunicărilor avocat-client un

---

[25] A se vedea, de asemenea, CEDO, *Niemietz împotriva Germaniei* (13710/88), 1992, §37, CEDO, *Matheron împotriva Franţei* (57752/00), 2005, §36-43, şi CEDO, *Pruteanu împotriva României* (30181/05), 2015, §49.

[26] CEDO, *R.E împotriva Regatul Unit* (62498/11), 2015, §131.

[27] CEDO, *Uzun împotriva Germaniei* (35623/05), 2010.

[28] CEDO, *Bykov împotriva Rusiei* (4378/02), 2009.

grad de protecţie mai ridicat decât altor comunicări private. Deşi acest fapt a condus la recunoaşterea consecventă de către Curte a nevoii de protecţie sporită a comunicărilor dintre avocaţi şi clienţii acestora, Curtea a făcut observaţii ocazionale conform cărora excepţiile sunt permise, deşi natura şi amploarea unor astfel de excepţii nu au fost examinate cu adevărat de către Curte.

Astfel, rămâne fără răspuns întrebarea următoare:

Cum pot contribui articolele 6 şi 8 ale ECHR pentru a asigura protejarea privilegiului profesiei juridice şi a secretului profesional?

S-a sugerat că punctul de pornire ar putea fi să se stabilească ce anume este şi ce nu este protejat prin privilegiul profesiei juridice şi prin secretul profesional. După cum am menţionat mai sus, niciun sistem al privilegiului profesiei juridice sau al secretului profesional nu protejează comunicările în cazul în care avocatul este implicat în punerea la cale a unei activităţi infracţionale (aşa-numita "excepţie de inechitate"). Protecţia legală ar trebui să vizeze asigurarea inviolabilităţii datelor care intră sub incidenţa privilegiului profesiei juridice sau a obligaţiei păstrării secretului profesional.

În această privinţă, articolul 6 oferă un mecanism de filtrare util, deşi nu poate fi o garanţie de protejare a oricărei comunicări cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau a obligaţiei păstrării secretului profesional. Aceasta din cauză că, deşi domeniul de aplicare al articolului 6 este vast (pentru că priveşte dreptul la un proces echitabil atât în materie penală, cât şi în materie civilă, articolul 6 extinzând protecţia până la momentul acordării primei consultări), acesta nu este atotcuprinzător, pentru că vor exista comunicări cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau comunicări secrete care nu intră sub incidenţa articolului 6 – de exemplu, comunicările privind negocierile contractuale sau alte proceduri necontencioase. Cu toate acestea, dacă o comunicare cuprinsă în sfera privilegiului profesiei juridice sau o comunicare protejată prin obligaţia secretului profesional intră sub incidenţa articolului 6, atunci, având în vedere natura absolută a protecţiei conferite prin 6, nu ar trebui permisă posibilitatea interceptării.

Cu toate acestea, după cum am explicat, nu orice secret profesional sau comunicare privilegiată se bucură de protecţia articolului 6, iar aici devine esenţială protecţia conferită prin articolul 8. Articolul 8 este confirmat, solicitând efectuarea unui exerciţiu de echilibrare – confidenţialitatea, faţă de interesele statului de a-şi proteja cetăţenii într-o societate democratică. Cu toate acestea, jurisprudenţa clară a CEDO, exprimată şi în speţa Michaud, este să acorde o protecţie sporită, conform articolului 8, comunicărilor cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional. Este dificil de înţeles de ce protecţia sporită acordată comunicărilor cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional conform articolului 8 nu ar trebui, în principiu, să fie echivalentă cu protecţia conferită materialelor cuprinse în sfera privilegiului profesiei juridice şi secretelor profesionale care intră sub incidenţa articolului 6.

Prin urmare, răspunsul la întrebarea de mai sus este că, atunci când se analizează o solicitare de a permite interceptarea comunicărilor dintre un avocat şi un client, primul aspect care trebuie stabilit este dacă respectiva comunicare intră sub incidenţa privilegiului profesiei juridice sau a secretului profesional.

Dacă respectiva comunicare este protejată de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional[29], următoarea etapă ar fi să se stabilească dacă intră sub incidenţa articolului 6. Dacă răspunsul este da, atunci nu ar trebui să existe posibilitatea interceptării sau a situaţiei în care persoana face obiectul supravegherii.

---

[29] După cum s-a indicat mai sus, comunicările vizând punerea la cale a unei activităţi infracţionale nu intră nici sub incidenţa privilegiului profesiei juridice, nici a secretului profesional.

În ceea ce priveşte comunicările care nu intră sub incidenţa articolului 6, întrucât acestea continuă să fie comunicări private, ar fi adecvată efectuarea unui exerciţiu de echilibrare în legătură cu articolul 8. Însă aceste comunicări tot intră sub incidenţa protecţiei sporite conferite de articolul 8, prin urmare se aplică principiile din cauza *Michaud*. Aplicarea acelor principii ar trebui să conducă la un rezultat asemănător protecţiei conferite prin articolul 6.

***Recomandarea* Consiliului Europei nr. R(2000)21 din 25 octombrie 2000**

Pe lângă jurisprudenţa bogată a instanţelor europene referitoare la comunicările privilegiate, este important să menţionăm Recomandarea Consiliului Europei Rec (2000) 21 din 25 octombrie 2000 despre libertatea exercitării profesiei de avocat în Europa care prevede că *"Ar trebui luate toate măsurile pentru a asigura respectarea confidenţialităţii relaţiei avocat-client. Excepţiile la acest principiu ar trebui permise doar dacă sunt compatibile cu statul de drept." (principiul I, alineatul 6) şi că „Secretul profesional ar trebui respectat de către avocaţi în conformitate cu normele, regulamentele şi standardele profesionale. Orice încălcare a acestei confidenţialităţi fără acordul clientului ar trebui să facă obiectul unor sancţiuni corespunzătoare." (principiul III, alineatul 2).*

Documentele CCBE

CCBE acordă o mare atenţie valorilor fundamentale ale profesiei juridice în Europa, inclusiv secretului profesional şi privilegiului profesiei juridice. Din acest motiv, la momentul publicării documentului de faţă, CBBE este în curs de finalizare a lucrării intitulate '*Către un model de cod deontologic*', care va servi drept model pentru barourile naţionale şi societăţile de drept în momentul în care vor revizui regulamentele naţionale. Acest model de cod va aborda, printre altele, şi problema confidenţialităţii şi va avea în vedere jurisprudenţa existentă la nivelul instanţelor europene.

În prezent, CCBE are două documente principale care abordează tema confidenţialităţii.

- În primul rând, Carta principiilor fundamentale ale avocatului european, adoptată în data de 24 noiembrie 2006, care include o listă de zece principii fundamentale, comune regulamentelor naţionale şi internaţionale care guvernează profesia de avocat. Principiile Cartei prevăd următoarele:

"Principiul (b) - dreptul şi datoria avocatului de a respecta secretul profesional şi confidenţialitatea cauzelor ce i-au fost încredinţate:

Esenţa profesiei de avocat include şi faptul că acestuia i se vor comunica lucruri pe care clientul nu i le-ar spune altei persoane – cele mai intime detalii ale vieţii private sau cele mai valoroase secrete comerciale – şi că avocatul ar trebui să primească astfel informaţii pe bază de încredere. Fără garanţia confidenţialităţii nu poate exista încredere. Carta evidenţiază dualitatea naturii acestui principiu – respectarea confidenţialităţii nu este doar obligaţia avocatului, ci este un drept fundamental al clientului. Regulile "privilegiului profesional" interzic ca informaţia comunicată între avocat şi client să fie folosită împotriva clientului. În unele jurisdicţii, dreptul la confidenţialitate este privit ca un drept care aparţine exclusiv clientului, în timp ce în alte jurisdicţii "secretul profesional" poate necesita ca avocatul să păstreze secretul clientului său, împărtăşit în bază de încredere, faţă de avocatul părţii adverse. Principiul (b) conţine toate aceste concepte înrudite – privilegiul profesiei juridice, confidenţialitatea şi secretul profesional. Datoria avocatului faţă de client rămâne chiar şi după ce avocatul încetează să mai acţioneze."

Este important să observăm că această Cartă a CCBE nu este concepută ca un cod de conduită. Cu toate acestea, scopul ei este acela de a fi aplicată pe întreg teritoriul Europei de către fiecare stat, indiferent dacă statutul acestuia este de membru, asociat sau observator în cadrul CCBE. Printre altele, scopul Cartei este acela de a veni în sprijinul barourilor care depun eforturi pentru a-şi edifica

independenţa, precum şi de a spori gradul de înţelegere de către avocaţi a importanţei rolului avocatului în societate; vizează avocaţii, decidenţii şi publicul larg.

- În al doilea rând, există şi Codul deontologic pentru avocaţii europeni al CCBE, din 28 octombrie 1988, revizuit ultima dată în 2006, care conţine, de asemenea, o prevedere referitoare la confidenţialitate:

"2.3. Confidenţialitatea

2.3.1. Esenţa profesiei de avocat include şi faptul că acestuia i se vor comunica lucruri pe care clientul nu i le-ar spune altei persoane şi că avocatul ar trebui să primească astfel informaţii pe bază de încredere. Fără garanţia confidenţialităţii nu poate exista încredere. Prin urmare, confidenţialitatea constituie un drept şi o îndatorire primordială şi fundamentală a avocatului.

Obligaţia avocatului de a respecta confidenţialitatea serveşte atât intereselor administrării justiţiei, cât şi intereselor clientului. În consecinţă, aceasta trebuie să beneficieze de o protecţie specială din partea statului.

2.3.2. Avocatul trebuie să respecte confidenţialitatea oricărei informaţii de care ia cunoştinţă în cadrul activităţii sale profesionale.

2.3.3. Obligaţia respectării confidenţialităţii nu este limitată în timp.

2.3.4. Avocatul impune asociaţilor şi angajaţilor săi şi oricărei persoane care colaborează cu el în activitatea sa profesională să respecte aceleaşi obligaţii privitoare la respectarea confidenţialităţii."

Spre deosebire de Cartă, Codul reprezintă un text obligatoriu pentru toate barourile şi societăţile de drept membre CCBE, cu alte cuvinte toţi avocaţii care sunt membri ai barourilor din aceste ţări (indiferent care este statutul barourilor de care aparţin în CCBE - membru plin, asociat sau observator) trebuie să respecte Codul în cadrul activităţilor transfrontaliere desfăşurate la nivelul Uniunii Europene şi al Confederaţiei Elveţiei, precum şi în cadrul ţărilor cu statut de asociat şi observator.

Cele de mai sus demonstrează că principiului confidenţialităţii comunicării dintre client şi avocat i se acordă o importanţă deosebită de către instanţele europene şi alte organisme europene relevante. Confidenţialitatea nu este văzută doar ca o datorie a avocatului, ci şi ca un drept fundamental al clientului. Fără garanţia confidenţialităţii nu poate exista încredere, iar aceasta este esenţială pentru funcţionarea adecvată a procesului de administrarea a actelor de justiţie şi a statului de drept.

PARTEA II: RECOMANDĂRI CCBE

Analiza precedentă a legislaţiei confirmă poziţia CCBE, conform căreia datele şi comunicările protejate de privilegiul profesiei juridice şi secretul profesional sunt inviolabile şi nu pot face obiectul interceptării sau supravegherii. Recomandările de mai jos vizează asigurarea respectării acestui principiu.

1. Principiul general

Orice act de supraveghere directă sau indirectă îndeplinit de către stat trebuie să se înscrie în limitele principiilor statului de drept şi, în special, orice act de supraveghere trebuie să respecte protecţia acordată prin obligaţiile secretului profesional şi privilegiul profesiei juridice. În proceduri contencioase, această protecţie constituie o componentă esenţială în garantarea dreptului la un proces echitabil, şi în toate cazurile este un principiu fundamental al statului de drept.

2. Nevoia de control legislativ

2.1 Toate activităţile de supraveghere trebuie reglementate cu un grad adecvat de detaliere (de exemplu, "securitatea naţională" trebuie definită în mod clar) şi de transparenţă.

Într-o societate democratică, nu se poate permite serviciilor de securitate să fie netransparente, să nu poată fi trase la răspundere şi să acţioneze în afara unui cadru legal adecvat şi obligatoriu. În lipsa unui astfel de control, există riscul unei desconsiderări arbitrare a drepturilor omului în general şi a secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice în special. Introducerea mandatului agenţiilor de supraveghere în legislaţia primară constituie o cerinţă a CEDO[30].

În anumite state în care există un cadru de reglementare, au fost prevăzute măsuri de protecţie semnificative (după caz) nu în legislaţia primară, ci în anumite coduri de practică neobligatorii, în diverse ghiduri şi în alte documente similare (de exemplu, în Marea Britanie există Legea de Reglementare a Prerogativelor de Anchetă din anul 2000, însă arii importante privind reglementarea şi controlul nu se regăsesc în lege, ci în coduri de practică ce nu au un caracter obligatoriu). Deşi aceste coduri şi ghiduri îşi pot avea importanţa lor, protecţia substanţială a secretului profesional şi a privilegiului profesiei juridice trebuie să fie prevăzută în legislaţia primară, iar serviciile de informaţii trebuie să fie răspunzătoare în faţa instanţelor pentru modul în care îşi îndeplinesc atribuţiile.

2.2 Legislaţia care reglementează activităţile de supraveghere trebuie să prevadă măsuri explicite de protecţie a secretului profesional şi a privilegiului profesiei juridice şi să scoată din sfera de competenţă a serviciilor de informaţii vizarea deliberată a comunicărilor dintre client şi avocat.

Prin urmare, nivelul de protecţie al secretului profesional permis de către lege trebuie întotdeauna să se situeze la cele mai înalte cote, indiferent dacă măsurile de siguranţă sunt luate pentru aplicarea legii (de exemplu, de poliţie şi parchet) sau pentru protejarea siguranţei naţionale (adică de către serviciile de informaţii). Natura intruzivă şi impactul potenţial al ambelor activităţi asupra dreptului persoanelor la un proces echitabil sunt identice şi, prin urmare, necesită un nivel înalt şi echivalent de protecţie juridică.

O situaţie care trebuie considerată a fi un avertisment o constituie cauza *Re McE*[31] din Marea Britanie.

---

[30] Comisia de la Veneţia a Consiliului Europei, 'Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate şi a Raportului privind supravegherea democratică serviciilor de informaţii care folosesc interceptarea semnalelor', 2015, pagina 18: *"Majoritatea statelor democratice, recunoscând impactul pe care îl are supravegherea strategică asupra drepturilor omului, au inclus cel puţin o parte a mandatului funcţiei de semnalare a serviciilor de informaţii în legislaţia primară. [Aceasta] este şi o cerinţă a CEDO."*

[31] Camera Lorzilor, *RE McE,* 2009, UKHL 15.

În acea cauză, Camera Lorzilor a interpretat absenţa unei protecţii specifice a privilegiului profesiei juridice ca permiţând în mod implicit interceptarea unor materiale privilegiate, cu rezultatul că (printr-o interpretare statutară) s-a considerat că Parlamentul a decis să nesocotească principiul privilegiului profesional. Decizia a fost amplu criticată, dar trebuie remarcat aici că textul noului act legislativ propus care a fost dezbătut în parlament repetă, în acest sens, formulările legii din anul 2000 cu intenţia de a lipsi de protecţie tocmai elementele avute în vedere de privilegiul profesiei juridice.

2.3 Legislaţia trebuie să furnizeze suficiente garanţii în situaţia externalizării totale sau parţiale a activităţilor de supraveghere către persoane private, pentru a se asigura că guvernul deţine întotdeauna controlul deplin, fiind integral responsabil pentru întregul proces de supraveghere, precum şi pentru datele obţinute prin supraveghere şi pentru modul în care sunt valorificate acestea.

Externalizarea activităţilor de supraveghere către persoane private poate deturna responsabilitatea forţelor de poliţiei sau a parchetului sau a serviciilor naţionale de securitate, reorientând această responsabilitate spre firme mici care nu pot fi ţinute responsabile pentru încălcări ale unor prevederi constituţionale. Prin urmare, persoanele private care sunt implicate în procesul de supraveghere trebuie să se supună şi ele unor reguli deontologice şi cerinţe de confidenţialitate stricte şi să fie legate şi de obligaţia contractuală de a furniza acces în mod transparent şi integral organelor guvernamentale la aranjamentele şi procedurilor tehnice şi organizaţionale pe care le utilizează în cadrul activităţilor de supraveghere. Organele statului trebuie să deţină suficientă experienţă şi resurse pentru a putea continua să deţină controlul deplin asupra activităţilor de supraveghere care sunt externalizate persoanelor private.

2.4 Prevederile legislative nu trebuie să împiedice avocaţii de la proteja în mod adecvat confidenţialitatea actelor de comunicare cu clienţii lor (bunăoară, prin metode de criptare) şi trebuie să ofere organelor statului sau organelor de aplicare a legii acces la date criptate.

Avocaţii deţin informaţii sensibile (începând de la secrete de afaceri şi până la detalii privind viaţa privată a unor persoane) care le sunt încredinţate de către clienţi cu o investiţie de încredere şi care nu pot fi divulgate. Această situaţie face ca avocaţii să fie foarte vulnerabili în faţa unor atacuri ilegale exercitate de către unele organe guvernamentale sau de către hackeri şi necesită protecţie prin criptarea informaţiilor. Dreptul la protecţia datelor implică şi securitatea datelor, care sunt protejate în baza articolului 8 al ECHR, articolului 8 al Cartei Drepturilor Fundamentale ale Omului în UE [32], precum şi de către Convenţia Consiliului Europei din 1981 pentru protecţia persoanelor cu privire la prelucrarea automată a datelor cu caracter personal, şi Decizia-cadru privind protecţia datelor din 2008. Cu toate acestea, lipsa securităţii datelor poate afecta un spectru al drepturilor încă şi mai amplu, cum ar fi diverse drepturi de natură economică, dreptul la viaţă privată şi dreptul la un proces echitabil[33]. Prin urmare, decriptarea poate fi permisă numai dacă este definită în mod legal şi dacă orice decizie care permite decriptarea comunicărilor dintre avocat şi client trebuie luată de către un judecător independent, de la caz la caz, şi în urma unui proces echitabil.[34]

3. Amploarea admisă a interceptărilor

3.1 Numai comunicările care nu se încadrează în categoria secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice pot fi interceptate.

După cum s-a discutat şi mai sus, prima întrebare care trebuie adresată când se solicită interceptarea comunicărilor protejate de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional este dacă aceste

---

[32] Ibid.

[33] Ibid.

[34] Ibid.

comunicări se încadrează în sfera acestor măsuri de protecţie. În cazul în care acestea se încadrează în această sferă, atunci următoarea întrebare este dacă intră sub incidenţa articolului 6 din ECHR. Dacă intră sub incidenţa articolului 6, atunci, în conformitate cu articolul 6 al ECHR, nu se mai pune problema permisiunii interceptărilor. Dacă nu intră sub incidenţa articolului 6, atunci ar fi necesară analizarea acestui aspect prin prisma articolului 8, unde s-ar bucura de protecţia sporită acordată comunicărilor avocat-client. Aplicarea protecţiei sporite ar trebui să conducă la acelaşi rezultat ca şi aplicarea articolului 6.

3.2 Organelor de stat sau autorităţilor însărcinate cu aplicarea legii ar trebui să li se solicite să utilizeze toate mijloacele tehnice disponibile pentru ca materialele protejate de principiul secretului profesional şi de privilegiul profesiei juridice să nu intre în sfera de interes a operaţiunilor de supraveghere.

Se apreciază că uneori nu se poate face o distincţie între supravegherea direcţionată şi cea nedirecţionată şi, în special în cazul ultim, poate exista şi pericolul unor interceptări accidentale ale comunicărilor care se supun principiului secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice. De exemplu, în Olanda există un sistem de recunoaştere a numerelor de telefon care poate recunoaşte numerele de telefon ale avocaţilor, întrerupând mijloacele de supraveghere. O parte din discuţiile avute pe marginea speţei *Prakken d'Oliveira*[35] s-a referit la măsura în care acest sistem poate fi utilizat de către serviciile de securitate.

3.3 Interceptările trebuie permise numai atunci când organismul care doreşte să realizeze interceptarea poate demonstra că există motive credibile care generează un nivel de suspiciune suficient pentru a justifica o astfel de interceptare.

Procesul de interceptare nu trebuie utilizat ca mijloc de obţinere de materiale pe care se poate întemeia suspiciunea. Intervenţia nu trebuie direcţionată asupra materialelor protejate de obligaţia de respectării secretului profesional sau de privilegiul profesiei juridice. Prin urmare, un mandat de interceptare nu trebuie acordat pentru interceptarea comunicărilor cu un avocat decât dacă există probe indiscutabile că materialul respectiv nu va fi protejat de secretul profesional sau de privilegiul profesiei juridice.

3.4 Trebuie să există controale legislative pentru a reglementa procesul de examinare a materialelor potenţial protejate de principiul secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice pentru a elimina riscul de utilizare ulterioară a acestora.

În ciuda garanţiilor menţionate mai sus, încă poate exista riscul ca actele de comunicare protejate prin privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional să fie interceptate în mod accidental. Prin urmare, serviciile de informaţii trebuie să fie transparente în ceea ce priveşte informaţiile colectate, inclusiv modul şi măsura în care pot fi interceptate accidental comunicări potenţial protejate prin privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional, care sunt riscurile ca interceptarea unor astfel de comunicări supuse privilegiului profesiei juridice sau secretului profesional să se producă, ce măsuri de siguranţă există pentru a împiedica producerea acestui fenomen şi, în cazul în care se produce în mod accidental, ce măsuri trebuie luate pentru a preveni valorificarea interceptărilor.

Orice interceptare accidentală a comunicărilor care fac obiectul privilegiului profesiei juridice sau secretului profesional trebuie comunicată avocatului cât mai curând posibil după ce organismul care pune în aplicare măsura de supraveghere ia cunoştinţă de aceasta.

4. Supraveghere judiciară şi independentă

Natura supravegherii

[35] Curtea de Apel din Haga, *Prakken D'Oliveira şi alţii împotriva Olandei,* n. 200 174 280/01,2015.

4.1 În cazul emiterii unui mandat de interceptare a comunicărilor clienţilor cu avocaţii, trebuie să există un proces de supraveghere în toate etapele procedurii de supraveghere, organizat de la caz la caz.

Într-o societate democratică, supravegherea externă este indispensabilă, pentru că serviciile de control exercitate la nivel intern sau de către instituţiile guvernamentale (prin autorizare din partea unui minister) sunt insuficiente[36]. Acest aspect este în special valabil având în vedere că, după cum se arăta de către CEDO în anul 1978[37], activităţile de supraveghere sunt în mod necesare desfăşurate fără ştirea persoanei vizate. Drept consecinţă, persoana împotriva căreia se îndreaptă măsura de supraveghere va fi împiedicată să caute un remediu eficient sau să atace cumva activitatea respectivă. Este esenţial ca înseşi procedurile stabilite să garanteze în mod eficient drepturile individuale ale persoanelor.

4.2 Controlul de supervizare trebuie încredinţat unui organ judiciar.

Supravegherea judiciară constituie o măsură de siguranţă importantă împotriva caracterului arbitrar: numai un judecător poate oferi garanţiile necesare de independenţă, imparţialitate şi de executare a unei proceduri adecvate. Într-adevăr, CEDO a considerat în 1978[38] că, într-un domeniu în care abuzul se manifestă potenţial atât de uşor în situaţii individuale şi ar putea avea consecinţa dăunătoare asupra societăţii democratice în integralitatea ei, în principiu este de dorit încredinţarea controlului de supervizare unui judecător. Curtea a corelat această idee cu principiul statului de drept. Mai mult decât atât, este important să se dea garanţii adecvate pentru separarea puterilor în stat şi astfel să nu i se încredinţeze unui organ administrativ sau parlamentului un astfel de rol cvasijudiciar[39].

4.3 Judecătorul care supervizează activităţile de supraveghere trebuie să fie independent de puterea executivă atât din punct de vedere financiar, cât şi politic, şi trebuie să inamovibil [40]. Judecătorul care acordă aprobarea unei solicitări de interceptare trebuie să nu fie şi cel care supraveghează punerea în aplicare a acestei măsuri.

Este esenţial nu numai ca acest controlul judiciar să fie exercitat în mod independent, fără teama favorizării, ci şi să fie perceput ca fiind astfel exercitat. Prin urmare, este esenţial ca judecătorul însărcinat cu supravegherea sau orice alt organism de supraveghere judiciară să nu fie subordonat sau plasat sub controlul efectiv sau sub influenţa ramurii executive a guvernului, a departamentului care solicită autorizarea sau a oricărei alte persoane ori instituţii similare.

Bunăoară, în speţa Kopp, CEDO[41] a considerat “uimitor” că o sarcină cum ar fi cea care constă în a stabili dacă mai multe conversaţii dintre un avocat şi clientul acestuia referitoare la activităţi altele decât consilierea juridică ar trebui lăsate în sarcina unui membru al executivului fără supervizare din partea unui judecător independent. Singurul organism căruia îi este permis să ia decizia de a interveni în relaţia confidenţială de comunicare dintre client şi avocat trebuie să fie independent[42].

---

36 Raportul şi Recomandările preşedintelui Grupului de analiză a informaţiilor şi tehnologiei comunicaţiilor din SUA, 'Libertate şi securitate într-o lume în schimbare', 2013: *“Americanii nu trebuie niciodată să facă greşeala de a “avea încredere" deplină în funcţionarii noştri publici.",* pagina 118. A se vedea, de asemenea, Comisia de la Veneţia, 'Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate şi a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informaţii care folosesc interceptarea semnalelor', 2015, pagina 31.

37 CEDO, *Klass şi alţii împotriva Germaniei* (5029/71), 1978, §55.

38 Ibid., §56.

39 Comisia de la Veneţia, 'Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate şi a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informaţii care folosesc interceptarea semnalelor', 2015, pagina 32; a se vedea, de asemenea, § 85 din CEDO, *Szabo şi Vissy împotriva Ungariei* (37138/14), 2015.

40 Conform unor condiţii şi norme clare, precum cele privind abuzul în serviciu sau problemele de sănătate.

41 CEDO, *Kopp împotriva Elveţiei* (23224/94), 1998.

42 Curtea de Apel din Haga, *Prakken D'Oliveira şi alţii împotriva Olandei,* n. 200 174 280/01,2015, 2.7-8.

4.4 Este necesară o autorizare preliminară externă şi, dacă este necesar, şi condiţionată a impunerii măsurii de interceptare.

Pentru a respecta secretul profesional, privilegiul profesiei juridice şi confidenţialitatea informaţiilor sensibile în măsura maximă posibilă, este esenţial ca autorizarea judiciară să fie obţinută în prealabil, iar controlul judiciar *a posteriori* să fie permis numai în situaţii excepţionale. Supervizarea trebuie realizată înainte de punerea în aplicare a măsurii de supraveghere pentru a preîntâmpina situaţia instituirii unor măsuri de supraveghere neautorizate, prin urmare, ilegale. Necesitatea autorizării preliminare a fost clar prevăzută anterior de CEDO în legătură cu confidenţialitatea surselor jurnalistice; în mod evident, acelaşi raţionament se aplică şi comunicărilor între avocat şi client. [43]

În anumite jurisdicţii, se acordă un rol special preşedintelui baroului sau unei alte autorităţi a baroului. În multe dintre aceste jurisdicţii, instituţia baroului este implicată în supravegherea executării unui mandat împotriva unui avocat şi, în unele jurisdicţii, instituţia baroului este implicată în a analiza, la momentul aplicării unui mandat, dacă există probabilitatea ca oricare dintre datele respective să fie afectate de obligaţia secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice şi, prin urmare, trebuie excluse din domeniul de aplicare al mandatului. Importanţa rolului preşedintelui baroului sau al altei autorităţi a baroului a fost confirmată de CEDO în speţa *Michaud împotriva Franţei*[44] (care, în această privinţă, a confirmat jurisprudenţa anterioară a Curţii).

Prin urmare, în acele jurisdicţii în care se acordă un astfel de rol preşedintelui baroului sau unei alte autorităţi a baroului, normele speciale care guvernează eliberarea sau executarea mandatului ar trebui să fie în continuare respectate.

În toate cazurile, orice autorizare judiciară preliminară ar trebui să fie valabilă numai pentru un interval de timp definit şi rezonabil, pentru a se da posibilitatea unei evaluări regulate a situaţiei şi a legalităţii măsurilor impuse.

După cum am menţionat mai sus, se poate permite un control *a posteriori* în anumite situaţii speciale, de exemplu atunci când există o ameninţare gravă, iminentă, şi niciun judecător nu este disponibil imediat pentru a acorda autorizarea. Însă se recomandă ca această măsură să fie disponibilă numai *in extremis:* pentru a preveni situaţiile în care trebuie să se realizeze controale *a posteriori,* s-a sugerat că statul trebuie să aibă obligaţia de a lua toate măsurile necesare pentru a se asigura că organul judiciar este, în măsura maximă posibilă, disponibil în orice moment.

4.5 Odată ce autorizarea a fost acordată, un organism separat care îndeplineşte aceleaşi cerinţe ca acela care emite autorizaţia trebuie să supravegheze procesul de punere a aplicare a măsurii de interceptare pentru care s-a acordat permisiunea. Acest organism trebuie să deţină prerogativul de a înceta interceptarea şi/sau de a distruge datele rezultate în urma interceptării în cazul în care se constată că măsurile de supraveghere sunt puse în aplicare într-o manieră ilegală.

Pentru a preveni orice abuz săvârşit de către autorităţile de supraveghere şi de autorităţile de aplicare a legii, este important ca un organism judiciar independent să monitorizeze procesul de punere în aplicare a măsurii respective. Pentru a fi cuprinzătoare şi eficientă, punerea în aplicare a măsurii trebuie să îndeplinească condiţia respectării permisiunii, aşa cum a fost aceasta acordată, inclusiv, după caz, a oricăror condiţii cuprinse în aceasta sau aferente ei, inclusiv condiţii precum: (i) păstrarea datelor interceptate, (ii) punerea acestor date la dispoziţia altora (altor agenţii sau unor guverne străine), (iii) selectarea şi analizarea datelor colectate, (iv) condiţiile în care devine obligatorie notificarea obiectului

---

[43] A se vedea *Telegraaf împotriva Olandei* (39315/06), 2012; "*post factum, indiferent dacă de către Consiliul de Supraveghere, [...], odată distrusă, nu se mai poate reinstitui confidenţialitatea surselor jurnalistice."* § 101.

[44] CEDO, *Michaud împotriva Franţei* (12323/11), 2012, şi jurisprudenţa citată.

interceptării în privinţa interceptării şi (v) divulgarea (integrală sau parţială) a datelor interceptate şi colectate.

Deşi există o cerinţă de supraveghere judiciară înainte de exercitarea unui prerogativ de supraveghere (prin impunerea unei cerinţe legale ca un mandat judiciar să fie necesar pentru exercitarea acelui prerogativ) şi *ex post facto* (de exemplu pentru a se putea gestiona o reclamaţie privitoare la acţiunea ilegală a unui serviciu de securitate într-o anumită situaţie), concluzia nu este neapărat aceea că supervizarea anterioară şi cea *ex post facto* necesită să fie realizată de acelaşi organism (de exemplu acordarea unui mandat poate depinde de un singur judecător, pe când controlul *ex post facto* poate fi exercitat de către un tribunal special), cu condiţia ca cerinţele de mai sus să fie îndeplinite de fiecare dintre acestea.

Mandatul organismului de supraveghere

4.6 Organul sau organele de supraveghere trebuie să primească sarcina asigurării că măsurile de supraveghere nu încalcă privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional.

În acest scop, atunci când se evaluează oportunitatea eliberării unui mandat de interceptare, organul de supraveghere ar trebui să încerce să cerceteze şi legalitatea şi eficienţa măsurii de supraveghere: în cazul unor comunicări cu avocaţii, organul de supraveghere trebuie să solicite dovezi indiscutabile cu privire la faptul că respectivul act de comunicare nu se încadrează în categoria materialelor protejate de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional. De asemenea, orice supervizare ar trebui să asigure că sunt respectate garanţiile procedurale existente referitoare la avocaţi (de exemplu, implicarea preşedintelui baroului sau a altei autorităţi a baroului).

Organul respectiv trebuie să constate că există măsuri corespunzătoare pentru minimizarea riscului de recuperare accidentală a actelor de comunicare protejate de privilegiul profesiei juridice sau de secretul profesional, pentru a evalua în mod obiectiv dacă materialul recuperat în mod accidental nu se încadrează în categoria datelor astfel protejate, precum şi pentru a limita şi a controla orice posibilitate de valorificare a unui material care este astfel protejat şi care este recuperat accidental.

Organismul care exercită controlul ex post facto trebuie de asemenea să se asigure că agenţia de securitate nu a încălcat niciunul dintre principiile enunţate mai sus.

Prerogativele organelor de supraveghere

4.7 Pentru a-şi duce la îndeplinire mandatul, organul de supraveghere trebuie să primească prin lege un prerogative proporţionale, adecvate şi cu caracter obligatoriu. Aceste competenţe trebuie să-i ofere organului respectiv posibilitatea de a lua decizii pe deplin avizate şi aplicabile în practică.

Pentru a putea lua decizii pe deplin avizate, organele de supraveghere ar trebui să aibă acces la următoarele:

- Toate dovezile privitoare la faptul că respectivele comunicări nu fac obiectul secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice şi că nu există nicio altă modalitate de a obţine dovezi privind săvârşirea unei infracţiuni decât interceptarea acelor comunicări. În cazul unei supravegheri *ex post facto,* aceasta va include toate materialele interceptate [45].

- Orice politici, coduri de practică şi ghiduri elaborate de stat pentru controlul şi supervizarea

[45] CEDO, *Zakharov împotriva Rusiei* (47143/06), 2015, §280; a se vedea, de asemenea, CEDO, *Kennedy împotriva Regatului Unit* (26839/05), 2010, §166.

materialelor interceptate care fac obiectul, sau care ar putea face obiectul secretului profesional sau al privilegiului profesiei juridice.

- Ordinele primite de către persoanele private pentru furnizarea de informaţii către guvern.

Este important să punem în evidenţă aici faptul că, în cazul în care organele de supervizare nu deţin măcar prerogativul de a înceta supravegherea comunicărilor dintre avocaţi şi clienţii acestora, atunci organele nu-şi vor putea îndeplini mandatul[46]. Prin urmare, pentru a putea lua decizii aplicabile, organele de supraveghere ar trebui să poată proceda astfel:

- Să autorizeze măsura de supraveghere (dacă este considerată a fi legală şi eficientă).

- Să invalideze orice ordin de interceptare pe care îl consideră a fi ilegal [47].

- Să emită către autorităţile de resort ordinul de încetare şi suspendare a oricăror interceptări directe sau indirecte, primirea, înregistrarea, monitorizarea şi transcrierea oricăror forme de comunicare cu orice avocaţi, în cazul în care se constată ilegalitatea acestora.

- Să emită un ordin privind distrugerea permanentă[48] a oricăror interceptări directe sau indirecte, primirea, înregistrarea, monitorizarea şi transcrierea oricăror forme de comunicare cu orice avocaţi, în cazul în care se constată ilegalitatea acestora. În special, în situaţia supravegherii *ex post facto*, organul trebuie să poată să interzică punerea la dispoziţia parchetului sau a oricărei agenţii guvernamentale implicate în urmărirea penală sau care reprezintă ori consiliază guvernul într-o speţă civilă.

5. Valorificarea interceptărilor

5.1 Orice material interceptat şi obţinut în lipsa autorizării judiciare (prealabile) şi cu încălcarea principiului secretului profesional sau privilegiului profesiei juridice trebuie considerat inadmisibil de către instanţă.

După cum a recunoscut şi CEDO în repetate rânduri[49] secretul profesional şi privilegiul profesiei juridice sunt inextricabil legate de dreptul la un proces echitabil. Există referiri la discutarea jurisprudenţei în secţiunea II de mai sus. În urma acestui raţionament, concluzia este că orice probă obţinută cu încălcarea secretului profesional sau a privilegiului profesiei juridice ar trebui să fie admisibilă în instanţă numai dacă măsura de supraveghere a fost autorizată în mod adecvat de un organ de supraveghere judiciară independent, în maniera prevăzută în secţiunea 4. Mai mult, pentru a evita riscul posibilităţii ca statul să valorifice materialele interceptate legal în definirea şi documentarea tacticilor sale şi a abordării procedurilor legale, fără a informa apărarea în legătură cu acele materiale (apărarea neputând, astfel, să le supună analizei juridice), materialele obţinute legal ar trebui dezvăluite avocaţilor care apără partea ale cărei date sau comunicări privilegiate au făcut obiectul supravegherii şi să fie admisibile ca probe în instanţă.

---

[46] Curtea de Apel din Haga, *Prakken D'Oliveira şi alţii împotriva Olandei,* n. 200 174 280/01,2015, 2.9.

[47] A se vedea *Telegraaf împotriva* Olandei (39315/06), 2012; a se vedea, de asemenea, CEDO, *Kennedy împotriva Regatului Unit* (26839/05), 2010.

[48] CEDO, *Kennedy împotriva UK* (26839/05), 2010, §168.

[49] CEDO, S. *împotriva Elveţiei* (12629/87), 1991, §48; *Domenichini împotriva Italiei* (15943/90), 1996, §39; Ocalan împotriva Turciei (46221/99), 2005, §1333; *Moiseyev împotriva Rusiei* (62936/00), 2008, §209; *Campbell împotriva Regatului Unit* (13590/88), 1992, §§ 44-48.

5.2 Orice material interceptat în mod legal ar trebui să fie utilizat doar pentru scopul pentru care s-a acordat autorizaţia de către organul de supraveghere.

Orice altă utilizare este de natură să încalce principiile secretului profesional şi privilegiului profesiei juridice şi, prin urmare, trebuie considerată inadmisibil de către instanţă.

5.3 În situaţia în care un material interceptat este considerat ca fiind ilegal, trebuie solicitată distrugerea acestuia.

Aceasta include toate informaţiile privitoare la comunicare, cum ar fi participanţii, ora, locul, şi toate celelalte informaţii relevante.

6. Căi de atac şi sancţiuni

6.1 Pentru a asigura o protecţie juridică eficientă împotriva supravegherii ilegale, este necesar ca avocaţii şi clienţii acestora care au făcut obiectul supravegherii ilegale să aibă la dispoziţie căi de atac; mai mult, după caz, trebuie impuse sancţiuni acelor persoane şi agenţii care au întreprins astfel de măsuri de supraveghere ilegale.

Există un principiu stabilit printr-o hotărâre a CEDO din 2006 care prevede ca, cel puţin după măsurile de supraveghere au fost divulgate - să se pună la dispoziţia persoanelor în cauză şi diverse căi de atac[50]. Astfel de căi de atac ar trebui să fie disponibile în mod egal pentru măsurile de supraveghere ilegale atât pentru motivul că nu au fost niciodată autorizate cât şi pentru acela că supravegherea a fost iniţial autorizată, însă a fost executată de o manieră ilegală ori autorizarea a fost retrasă.

6.2 În special, imediat ce s-a divulgat faptul că au fost aplicate măsuri de supraveghere, avocaţii şi clienţii acestora au dreptul de a fi informaţi în legătură cu datele colectate ca rezultat al supravegherii directe sau indirecte.

Dreptul nu este restricţionat (adică nu poate fi limitat de pretinse interese de securitate ale statului) şi este opozabil oricăror autorităţi europene şi naţionale. CEDO a indicat[51] că acest drept la informare este restricţionat în măsura în care guvernul are dreptul de a echilibra interesele de securitate naţională cu nivelul ingerinţei în dreptul cetăţenilor la respectarea vieţii private, prevăzut de articolul 8. Cu toate acestea, aşa cum este explicat şi mai sus, dacă materialele obţinute prin supraveghere intră sub incidenţa protecţiei acordate prin articolul 6, atunci nu ar trebui să existe posibilitatea unui astfel de exerciţiu de echilibrare permisibil conform articolului 8. Spre deosebire de articolul 8, articolul 6 nu permite excepţii. Prin urmare, nu se poate pune problema acceptării unui astfel de exerciţiu de echilibrare în cazul în care măsura de supraveghere are în vedere date privind comunicări care fac obiectul privilegiului profesiei juridice sau secretului profesional sau care intră sub incidenţa articolului 6. Mai mult, având în vedere protecţia sporită conferită comunicărilor între avocat şi client prin articolul 8, rezultatul oricărui exerciţiu de echilibrare, în principiu, nu ar trebui să fie diferit de rezultatul obţinut în urma aplicării articolului 6.

6.3 Odată ce măsurile de supraveghere devin cunoscute, avocaţii şi clienţii care au făcut obiectul acestor măsuri trebuie să aibă posibilitatea să conteste legalitatea acestor măsuri în faţa unui judecător.

Cel puţin următoarele măsuri ar trebui să fie disponibile:

Măsuri de prevenţie

---

[50] CEDO, *Segerstedt-Wiberg şi alţii împotriva Suediei* (62332/00), 2006, §117.
[51] Ibid.

Avocaţii şi clienţii acestora ar trebui să poată solicita măsuri de prevenţie. Măsurile de prevenţie trebuie să fie disponibile atât împotriva supravegherii directe, cât şi împotriva supravegherii indirecte. Avocaţii şi clienţii acestora poate că nu sunt pe deplin conştienţi că au fost supravegheaţi. Din acest motiv, nu trebuie să fie obligaţi să dovedească faptul că au fost puşi sub supraveghere. Deşi este în general valabil pentru orice formă de supraveghere, acesta poate fi cazul în special în situaţia unei supravegheri în masă. Din cauza probabilităţii ca persoana vizată să nu fie conştientă de actul supravegherii, Comisia de la Veneţia[52] a sugerat necesitatea stabilirii unei proceduri pentru sesizările generale.

O astfel de abordare a fost adoptată şi de CEDO în mai multe speţe legate de măsuri de supraveghere exercitate de guvern. De exemplu, în speţele *Zhakarov împotriva Rusiei*[53] şi *Szabo şi Vissy împotriva Ungariei*[54], Curtea a precizat clar că dacă ar fi existat măcar posibilitatea ca reclamanţii să fi fost afectaţi de măsurile de supraveghere, şi aceştia nu sunt suficient protejaţi de legislaţia internă, nu sunt obligaţi să demonstreze că au făcut personal obiectul unei astfel de supravegheri. Chiar şi în eventualitatea existenţei unei protecţii adecvate conferite prin legislaţia internă, CEDO suspendă condiţia preliminară de a fi fost personal afectat. Cu toate acestea, reclamantul trebuie să demonstreze că, datorită situaţiei sale personale, poate fi supus riscului de a face obiectul unor măsuri de supraveghere.

Solicitare de distrugere a datelor

Avocaţii şi clienţii acestora ar trebui să poată solicita distrugerea oricăror date care sunt obţinute în mod ilegal. Această posibilitate este sprijinită prin declaraţia Comisarului pentru drepturile omului al Consiliului Europei [55].

Despăgubirea pentru pagube financiare şi nefinanciare

Avocaţii şi clienţii acestora ar trebui fie despăgubiţi pentru orice pagube financiare cauzate de activităţi de supraveghere nelegală. În plus, ar trebui fie despăgubiţi şi pentru pagubele nefinanciare pe care le pot stabili. Acest principiu respectă jurisprudenţa CEDO, care în 2015[56] a acordat suma de 4.500 euro ca justă satisfacţie (pentru 'prejudicii morale') unui avocat bulgar specializat în cauze penale ale cărui comunicări cu clientul său fuseseră interceptate.

6.4 Toate autorităţile guvernamentale în cazul cărora s-a constatat că au efectuat activităţi de supraveghere ilegale ar trebui să fie pasibile de impunerea unor sancţiuni.

Este necesar un sistem cuprinzător şi eficient de sancţiuni, pentru a descuraja posibile încălcări în viitor.

În ceea ce priveşte supravegherea digitală, în special, în conformitate cu Decizia-cadru a Consiliului 2005/222/JAI din 24 februarie 2005 privind atacurile împotriva sistemelor informatice, fiecare stat membru ar trebui să fi implementat un sistem care include mai multe tipuri de infracţiuni, pentru a acoperi diferitele metode de supraveghere ilegală. Decizia-cadru a Consiliului permite anumite excepţii în cadrul reglementărilor interne, în special pentru cazurile minore. Opinia CCBE este că astfel de excepţii nu sunt aplicabile supravegherii comunicărilor cu avocatul, deoarece, prin definiţie, acestea nu pot constitui cazuri minore.

În consecinţă, orice măsură de supraveghere ilegală prin care se încalcă privilegiul profesiei juridice sau secretul profesional ar trebui să fie susceptibilă de sancţiuni penale sau de alte sancţiuni adecvate.

---

52 Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, 'Supravegherea democratică şi eficientă a serviciilor naţionale de securitate', document de discuţie, Consiliul Europei, 2015, pagina 51.
53 CEDO, *Zhakarov împotriva Rusiei* (47143/06), 2015.
54 CEDO, *Szabo şi Vissy împotriva Ungariei* (37138/14), 2016.
55 Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, 'Supravegherea democratică şi eficientă a serviciilor naţionale de securitate', document de discuţie, Consiliul Europei, 2015, page 51.
56 CEDO, *Pruteanu împotriva României* (30181/05), 2015, §64.

CONCLUZIE

În timp ce se apreciază că este obligaţia statului faţă de cetăţenii săi să le asigure acestora siguranţa şi securitatea, privilegiul profesiei juridice şi secretul profesional constituie componente fundamentale ale statului de drept. Atunci când statul vizează abrogarea sau erodarea principiilor privilegiului profesiei juridice şi secretului profesional, chiar şi în numele securităţii naţionale, acesta constituie un atac împotriva statului de drept însuşi.

Cu toate acestea, presupusul conflict între imperativul protejării securităţii naţionale, pe de o parte, şi apărarea privilegiului profesiei juridice şi secretului profesional, pe de altă parte, este iluzoriu. Ambele pot coexista ca elemente esenţiale într-o societate democratică matură şi pe deplin funcţională, care funcţionează în conformitate cu principiile statului de drept. Scopul prezentului document a fost să indice cu claritate cum poate fi realizat acest deziderat.

Evoluţie – Acţiuni CCBE în legătură cu supravegherea

Încă de la dezvăluirile lui Snowden din 2013, CCBE a dat publicităţii declaraţii, studii şi scrisori pentru a denunţa încălcări ale secretului profesional de către state şi organisme guvernamentale care desfăşoară activităţi ilegale de supraveghere.

La începutul lunii iulie 2013, CCBE a dat publicităţii prima sa declaraţie prin care denunţa ameninţarea reprezentată de organele de stat învestite cu competenţe de anchetă secrete, care dispun de tehnologii complexe de interceptare.

În luna octombrie 2013, CCBE şi-a definit primele recomandări privind apărarea secretului profesional împotriva supravegherii guvernamentale.

În luna decembrie 2013, CCBE a participat la ancheta Comisiei LIBE cu privire la supravegherea electronică în masă a cetăţenilor europeni. În urma unei anchete care a durat şase luni, în luna martie 2014, Parlamentul European a adoptat o rezoluţie în care concluziona, printre altele, că este *"esenţial ca privilegiul confidenţialităţii profesionale a avocaţilor [...] să fie apărat împotriva activităţilor de supraveghere în masă"* şi "*orice incertitudine legată de confidenţialitatea comunicărilor între avocaţi şi clienţii acestora ar putea avea un impact negativ asupra dreptului cetăţenilor UE de acces la consiliere juridică şi acces la justiţie şi a dreptului la un proces echitabil."* Aceeaşi rezoluţie propune şi introducerea unui "*Habeas Corpus* Digital" pentru protejarea drepturilor fundamentale, inclusiv a statului de drept şi a confidenţialităţii comunicărilor între avocat şi client. Această rezoluţie a fost apreciată de CCBE.

În luna aprilie 2014, CCBE a publicat un studiu comparativ privind supravegherea guvernamentală a datelor deţinute de avocaţi în Cloud, evidenţiind măsura în care, în diferite jurisdicţii europene, astfel de date electronice sunt susceptibile de acces guvernamental, şi normele şi condiţiile care reglementează acest acces.

În urma evoluţiilor importante în legătură cu activităţile guvernamentale de supraveghere şi impactul lor asupra avocaţilor şi clienţilor acestora, CCBE a decis să înfiinţeze, în luna martie 2015, un Grup de lucru pentru supraveghere.

În luna martie 2015, CCBE a scris ministrului securităţii şi imigraţiei şi ministrului de stat la Ministerul Afacerilor Externe şi Commonwealth-ului al Regatului Unit. Scrisorile au exprimat îngrijorarea privind existenţa în UK a unor politici care permit accesul personalului serviciilor de securitate la comunicări confidenţiale între avocat şi client, solicitând clarificări pe această temă. În sfârşit, CCBE a scris în luna ianuarie 2016 Mareşalului Parlamentului Poloniei, exprimându-şi îngrijorarea faţă de o propunere de modificare a legii privind instituţia poliţiei şi a altor acte normative privind serviciile secrete ale statului, şi

în special în legătură cu normele privind supravegherea datelor şi păstrarea datelor.

În plus, CCBE a fost implicat în două speţe în faţa instanţei. Întâi, CCBE a intervenit în 2015 înaintea Consiliului Constituţional al Franţei pentru a apăra confidenţialitatea comunicărilor dintre avocaţi şi clienţii acestora. CCBE a transmis comentarii în cadrul procesului de revizuire a legii privind serviciile de informaţii şi a făcut sugestii pentru formularea legii în conformitate cu dreptul la viaţă privată şi dreptul la acces la consiliere juridică. În al doilea rând, în luna mai 2015, CCBE a intervenit cu succes în faţa Tribunalului din Haga într-o speţă intentată împotriva statului olandez de către firma de avocatură Prakken d'Oliveira şi Asociaţia Olandeză a Avocaţilor de Drept Penal (NVSA). Curtea a fost chestionată în privinţa legalităţii interceptărilor convorbirilor şi comunicărilor avocaţilor de către serviciile de informaţii naţionale. În verdictul pronunţat pe 1 iulie, instanţa a recunoscut că posibilitatea de a comunica în mod confidenţial cu un avocat este un drept fundamental care a fost încălcat prin politica olandeză privind supravegherea. Prin urmare, instanţa a dispus ca guvernul olandez să înceteze orice interceptare a comunicărilor dintre clienţi şi avocaţii acestora, conform regimului actual, în termen de şase luni. Ca reacţie, statul olandez a depus cerere de apel împotriva hotărârii. La rândul său, pe 25 august 2015, CCBE a contestat temeiurile apelului, şi pe 27 octombrie 2015 Curtea de Apel din Olanda a respins toate pretenţiile invocate de statul olandez în apel şi a menţinut hotărârea instanţei inferioare interzicând supravegherea comunicărilor protejate prin secretul profesional.

Bibliografie

Grupul de lucru Articolul 29

Joint Statement of the European Data Protection Authorities Assembled in the Article 29 Working Party (Declaraţia comună a autorităţilor europene pentru protecţia datelor reunite în Grupul de lucru Articolul 29), 26 noiembrie 2014.

Working Document on surveillance of electronic communications for intelligence and national security purposes (Document de lucru privind supravegherea comunicaţiilor electronice în scopul securităţii naţionale), 5 decembrie 2014.

CCBE

Letter to Polish Parliament regarding draft law on amendments to the law on Police and other acts in connection with the judgment of the Polish Constitutional Tribunal from 30 July 2014 (Scrisoare către Parlamentul Poloniei în legătură cu propunerea de modificare a legii privind instituţia poliţiei şi a altor legi în legătură cu hotărârea Tribunalului Constituţional din Polonia, din 30 iulie 2014), 2016.

CCBE Letter to James Brokenshire MP, Immigration and Security Minister of United Kingdom (Scrisoarea CCBE către James Brokenshire MP, ministrul pentru securitate şi imigraţie al Regatului Unit), 2015.

CCBE Comparative Study on Governmental Surveillance of Lawyers' Data in the Cloud (Studiu comparativ privind supravegherea guvernamentală a datelor avocaţilor în Cloud), 2014.

CCBE Statement on mass electronic surveillance by government bodies (including of European lawyers' data) (Declaraţia CCBE privind supravegherea electronică în masă de către organisme guvernamentale (inclusiv a datelor avocaţilor europeni), 2013.

Charter of Core Principles of the European Legal Profession and Code of Conduct for European Lawyers (Carta principiilor de bază ale avocatului european şi Codul deontologic al avocatului european), 2013.

Legal Professional Privilege and European Case Law (Privilegiul profesiei juridice şi jurisprudenţa europeană), CCBE, Georges-Albert Dal (editor), 2010.

Consiliul Europei

Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Rezoluţia 2045, 21 aprilie 2015.

Comisia de la Veneţia a Consiliului Europei, 'Update of the 2007 Report on the Democratic Oversight of the Security Services and Report on the Democratic Oversight of Signals Intelligence Services' (Actualizarea Raportului din 2007 privind supravegherea democratică a serviciilor de securitate şi a Raportului privind supravegherea democratică a serviciilor de informaţii care folosesc interceptarea semnalelor), 2015

Comisarul pentru drepturile omului al Consiliului Europei, 'Democratic and effective oversight of national security services' (Supravegherea democratică şi eficientă a serviciilor naţionale de securitate), document de discuţie, Consiliul Europei, 2015.

Consiliul Europei Recomandarea Nr. R (2000) 21 privind libertatea exercitării profesiei de avocat, 25 octombrie 2000.

Consiliul Europei, Convenţia europeană a drepturilor omului, 1950.

Legislaţie europeană

Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European şi a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale şi al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum şi dreptul ca o persoană terţă să fie informată în urma privării de libertate şi dreptul de a comunica cu persoane terţe şi cu autorităţi consulare în timpul privării de libertate (OJ L 294/1).

Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, 2000.

Directiva 98/5/CE a Parlamentului European şi a Consiliului din 16 februarie 1998, de facilitare a exercitării cu caracter permanent a profesiei de avocat într-un stat membru, altul decât cel în care s-a obţinut calificarea (OJ L 77/36).

Directiva Consiliului 77/249/CEE din 22 martie 1977, de facilitare a exercitării efective a libertăţii de a presta servicii de către avocaţi (OJ L 78/17).

Parlamentul European

Rezoluţia Parlamentului European "Măsuri luate în urma rezoluţiei Parlamentului European din 12

martie 2014 privind supravegherea electronică de masă a cetăţenilor UE", 29 octombrie 2015.
Comisia LIBE al Parlamentului European Studiu, 'Provocările infracţiunilor cibernetice pentru aplicarea legii: întrecere?', octombrie 2015.
Comisia LIBE al Parlamentului European Studiu, 'Securitatea cibernetică în Uniunea Europeană şi nu numai: explorarea ameninţărilor şi politicilor în domeniu, septembrie 2015.
Rezoluţia Parlamentului European privind programul de supraveghere al NSA a SUA, organismele de supraveghere din diferite state membre şi impactul acestora asupra drepturilor fundamentale ale cetăţenilor UE şi a cooperării transatlantice în materie de justiţie şi de afaceri interne, 12 martie 2014.

Organizaţia Naţiunilor Unite

Consiliul pentru drepturile omului al Organizaţiei Naţiunilor Unite Rezoluţie, 'Dreptul la viaţă privată în epoca digitală', 24 martie 2015.

Rapoarte şi articole

Ten standards for oversight and transparency of national intelligence services (Zece standarde privind supravegherea şi transparenţa serviciilor de informaţii naţionale), Universitatea din Amsterdam, 2015.
Peter Carter QC şi Bankim Thanki QC, 'Legal Professional Privilege - The Law in Summary' (Privilegiul profesiei juridice – legislaţia pe scurt), document de informare, 2015.
Raportul şi Recomandările preşedintelui Grupului de analiză a informaţiilor şi tehnologiei comunicaţiilor din SUA, 'Liberty and Security in a Changing World' (Libertate şi securitate într-o lume în schimbare), 2013.
'Regulated legal professionals and professional privilege within the European Union, the European Economic Area and Switzerland, and certain other European jurisdictions' (Profesioniştii din domeniul juridic reglementaţi şi privilegiul profesional în Uniunea Europeană, Spaţiul Economic European şi Elveţia şi alte jurisdicţii europene), CCBE, John Fish, 2004.
'Update of the Edward's Report on the professional secret, confidentiality and legal professional privilege in Europe' (Actualizarea raportului Edward privind secretul profesional, confidenţialitatea şi privilegiul profesiei juridice în Europa), CCBE, 2003.
Eric Gippini-Fournier, 'Legal Professional Privilege in Competition Proceedings Before the European Commission: Beyond the Cursory Glance' (Privilegiul profesiei juridice în cadrul procedurilor în domeniul concurenţei în faţa Comisiei Europene: Dincolo de prima privire), Fordham International Law Journal, volumul 28, numărul 4, 2004.
'Report on The professional secret, confidentiality and legal professional privilege in the nine member states of the European Community' (Raport privind secretul profesional, confidenţialitatea şi privilegiul profesiei juridice în cele nouă state membre ale Comunităţii Europene), CCBE, D.A.O. Edward, Q.C., 1976.

Jurisprudenţă

Curtea Europeană a Drepturilor Omului

CEDO, *Szabo şi Vissy împotriva Ungariei* (37138/14), 2016.
CEDO, *R.E. împotriva Regatului Unit* (62498/11), 2015.
CEDO, *Pruteanu împotriva României* (30181/05), 2015.
CEDO, *Zakharov împotriva Rusiei* (47143/06), 2015.
CEDO, *Michaud împotriva Franţei* (12323/11), 2012.
CEDO, *Telegraaf împotriva Olandei* (39315/06), 2012.
CEDO, *Kennedy împotriva Regatului Unit* (26839/05), 2010.
CEDO, *Sakhnovskiy împotriva Rusiei* (21272/03), 2010.
CEDO, *Uzun împotriva Germaniei* (35623/05), 2010.
CEDO, *Bykov împotriva Rusiei* (4378/02), 2009.
CEDO, *Andre împotriva Franţei* (18603/03), 2008.
CEDO, *Moiseyev împotriva Rusiei* (62936/00), 2008.
CEDO, *Zaaaria împotriva Italiei* (58295/00), 2007.
CEDO, *Segerstedt-Wiberg şi alţii împotriva Suediei* (62332/00), 2006.
CEDO, *Ocalan împotriva Turciei* (46221/99), 2005.
CEDO, *Matheron împotriva Franţei* (57752/00), 2005.

CEDO, *Lanz împotriva Austriei* (24430/94), 2002.
CEDO, *Brennan împotriva Regatului Unit* (39846/98), 2001.
CEDO, *Foxley împotriva UK* (33274/96), 2000.
CEDO, *Domenichini împotriva Italiei* (15943/90), 1996.
CEDO, *Kopp împotriva Elveţiei* (23224/94), 1998.
CEDO, *Campbell împotriva Regatului Unit* (13590/88), 1992.
CEDO, *Niemietz împotriva Germaniei* (13710/88), 1992.
CEDO, *S. împotriva Elveţiei* (12629/87), 1991.
CEDO, *Bonzi împotriva Elveţiei* (7854/77), 1978.
CEDO, *Klass şi alţii împotriva Germaniei* (5029/71), 1978.
Curtea de Justiţie a Uniunii Europene
CJUE, *Comisia Europeană împotriva Republicii Italiene* (387/05), 2009.
CJUE, *Ordre des barreaux francophones et germanophone and others v. Conseil des ministres* (305/05), 2007.
CJUE, *AM & S împotriva Comisiei* (155/79), 1982.
Jurisprudenţă naţională
Curtea de Apel din Haga, *Prakken D'Oliveira şi alţii împotriva Olandei,* n. 200 174 280/01,2015.
Camera Lorzilor, *Re McE,* UKHL 15, 2009.
Curtea Constituţională a Republicii Cehe, Pl. US 24/10, 2011.